

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. et Bc. Barbora Zelenková

ETNOLOGICKÝ PŘÍNOS PROF. ALOISE MUSILA

ETHNOLOGICAL CONTRIBUTION OF PROF. ALOIS MUSIL

Praha 2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Vrhel, CSc.

Poděkování:

Mé poděkování patří všem, kteří přispěli ke vzniku této práce a inspirovali mne na cestě k poznávání jiných kultur a náboženství. V první řadě děkuji vedoucímu své práce, doc. PhDr. F. Vrhelovi, Csc. za spolupráci a cenné podněty, kterými mou práci plně obohacoval a celému Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Poděkování patří i zesnulému PhDr. Janu Pargačovi, Csc., který podněcoval mé předchozí výzkumy v bakalářském studiu a I. Zuranové z Českého rozhlasu za opětovnou ochotu při zpracování nahrávek prof. Aloise Musila. Díky patří i mým rodičům, Mgr. J. a B. Šajmovičovým, a Ing. J. Zelenkovi, kteří mě v mých vysokoškolských studiích plně podporovali.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, řádně citovala uvedené prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia, či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. 8. 2018

Bc. et Bc. Barbora Zelenková

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá etnologickým přínosem a rozsáhlou odbornou publikační činností profesora Aloise Musila, předního českého arabisty a orientalisty, zejména vědeckými pracemi publikovanými v New Yorku v šestisvazkové edici Americké zeměpisné společnosti v letech 1926 až 1928. Zvláštní zřetel je brán na šestý svazek *Oriental and Explorations Studies* s názvem *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* a porovnání Musilova terénního výzkumu s pozdějšími antropologickými výzkumy beduínů ar-Ruwallah. Hlavní částí práce je analýza přínosu prof. Aloise Musila v rámci etnologie a etnologických studií zvyků a obyčejů tradičních kmenů a klanů Arabského poloostrova a přilehlých oblastí (např. dnešní Sýrie, Iráku a Jordánska). Diplomová práce se rovněž zabývá stručným nástinem života prof. Aloise Musila v kulturně historickém kontextu s ohledem na jeho působení na Arabském poloostrově a výzkum severoarabských beduínů ar-Ruwallah, jordánských Banú Sachr a arabských Šammarů.

Hlavním cílem práce je souhrnné zhodnocení etnografického a etnologického přínosu Aloise Musila na poli vědeckém. Diplomová práce je navázáním na vlastní předchozí výzkum a bakalářskou práci s názvem *Oborná a popularizační činnost Aloise Musila, českého arabisty a orientalisty* obhájenou v roce 2015 na Ústavu etnologie Filozofické fakulty Karlovy Univerzity a je celkovým výstupem z podrobného výzkumu v archivu Českého rozhlasu v Praze, v archivu Muzea Vyškovska na Moravě a v archivu Národní knihovny České republiky.

Klíčová slova: Alois Musil, Arabista, Arabové, beduíni Arábie, Etnografie, Etnologie, Etnologické práce, Cestopisy, Islám, Orientalista

Abstract

The diploma thesis deals with the ethnological contribution and the extensive academic publishing activities of Professor Alois Musil, a remarkable Czech Arabist and Orientalist, especially with scientific pieces published in New York in the six-volume edition of the American Geographical Society between 1926 and 1928. The special attention is given to the sixth edition of the *'Oriental Explorations and Studies'* entitled *'The Manners and Customs of the Rwala Bedouins'* and this Musil's fieldwork is compared with later anthropological field surveys of the Bedouins ar-Ruwallah. The main part of the thesis is an analysis of Professor Musil's works and its contribution to the ethnographic and ethnological studies of manners and customs of traditional tribes and clans of the Arabian Peninsula and surrounded areas (such as modern Syria, Iraq and Jordan). The diploma thesis is also focused on a brief outline of the life of Professor Musil in a cultural-historical context with regard to his political activities on the Arabian Peninsula and his research of the North-Arab Bedouins ar-Ruwallah, the Banú Sakhr of Jordan and the Shammar tribe.

The main aim of the thesis is a comprehensive evaluation of the ethnographic and ethnological contribution of Alois Musil's works in the social and historical science. The diploma thesis is a follow-up to my own previous research and bachelor thesis entitled *'Alois Musil – Czech Orientalist and Publicist'* defended in 2015 at the Institute of Ethnology of Charles University in Prague and is the overall output of detailed research in the archive database of Czech Radio in Prague, archive materials of the Museum of Vyskov in Moravia and archive texts of the National Library of the Czech Republic.

Key words: Musil, Arabist, Arabs, Bedouins of Arabia, Ethnography, Ethnology, Ethnological works, Travelogues, Islam, Orientalist

OBSAH:

Úvod	7
1. Zhodnocení použitých pramenů	14
2. Život Aloise Musila v kulturně historickém kontextu	18
3. Výzkumy Aloise Musila	24
3.1. Výzkumy na Blízkém východě od roku 1895 do roku 1917.....	24
3.2. Výzkum arabského kmene Banú Sachr.....	27
3.3. Výzkum arabského kmene Šammar.....	29
3.4. Výzkum zvyků a obyčejů severoarabských beduínů ar-Ruwallah.....	30
3.5. Komparace islámské věrouky a beduínské praxe.....	33
3.5.1. Základy islámské věrouky.....	33
3.5.2. Náboženské vnímání arabských beduínů.....	38
4. Odborná činnost prof. Aloise Musila	41
4.1. Odborná činnost.....	41
4.1.1. Náklad Americké zeměpisné společnosti (1926-1928).....	41
4.1.2. Období Československého rozhlasu (1933-1938).....	45
4.1.2. Edice Dnešní Orient (1934-1941).....	50
4.1.3. Ze světa islámu (1941).....	53
4.2. Popularizace vědy.....	55
5. Etnologický přínos prof. Aloise Musila	57
5.1. Etnologický přínos na poli vědeckém.....	57
5.2. Etnologický přínos na poli popularizačním.....	60
6. Závěr	62
7. Seznam použitých pramenů	64
8. Příloha	71

Úvod

Profesor Karlovy univerzity Alois Musil je znám v anglosaském světě vědeckými pracemi publikovanými v letech 1926 až 1928 Americkou zeměpisnou společností v šestidílné souhrnné edici *Oriental Explorations and Studies*¹, zejména pak posledním svazkem v řadě s názvem *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. Díky této obsáhlé etnografické studii severoarabských beduínů ar-Ruwallah se zařadil i mezi významné západní antropology. Odborná kniha publikovaná ve Vídni roku 1907 *Kusejr 'Amra* ho naopak mezinárodně proslavila jako archeologa, který svým objevem pouštního zámku Qaṣr 'Amra roku 1898 otrásl rigidními představami soudobých orientalistů² o podobě raného islámu. Spor v odborné obci vyvolaly nevěštní fresky z doby umajjovské dynastie zpodobňující nahá lidská těla a rozmanitá zvířata - z hlediska islámské věrouky jednoznačný *harám*³. Alois Musil se značným psychickým a fyzickým vypětím tyto spory ustál⁴ a záhy po uznání archeologického objevu se stal profesorem vídeňské a olomoucké univerzity. Jedinečná kulturní hodnota pouštního zámku Qaṣr 'Amra ležícím v dnešním Jordánsku byla rozeznána i Organizací spojených národů a roku 1985 byla zapsána na seznam světového dědictví UNESCO společně s pozůstatky Nabatejského království ve skalním městě Petra (*al-Butrá*). Velvyslanectví České republiky v Ammánu proto ve spolupráci s představiteli Jordánského hášimovského království pořádá výstavy a odborné přednášky na počest Aloise Musila, předního českého arabisty a orientalisty 19. a 20. století.

Profesora Aloise Musila, přes jeho obsáhlé dílo věnované islámské kultuře a dějinám, přivedl na Blízký východ zájem o dějiny biblické. Katolický kněz se od samého počátku výzkumných cest zabýval vztahem člověka k Bohu v poušti. Poušť Předního východu⁵ byla místem formujícím náboženské představy již nejstarších lidských civilizací a zde se člověk adaptoval na svébytné přírodní prostředí, ze kterého vzešly tři hlavní monoteistické náboženské

¹ Šest svazků mj. zahrnuje *The Northern hegaz. A Topographical Itinerary* nebo slavnou publikaci *Arabia deserta. A topographical itinerary*.

² Zejména rakouský orientalista a ředitel vídeňské Hofbibliothek Hofrat Josef Ritter von Karabacek odmítl Musilovy výsledky z prvních průzkumů 'Amry přijmout. Josef von Karabacek je považoval za neopodstatněné a neprokazatelné až do doby Musilovy druhé výpravy během které nashromáždil obsáhlou fotodokumentaci 'Amry s prokazatelnými materiály o její autenticitě. Nutno podotknout, že od té doby byl Musilovy a jeho výzkumu nakloněn.

³ Islámská tradice (*sunna*) rozpracovává vše na to, co je z hlediska náboženské ortopraxe doporučeno (*halal*) a naopak to, co je zakázané (*harám*).

⁴ Prof. Alois Musil popisuje, v kapitole s názvem *Pro své dobré jméno*, kolik úsilí musel vydat na svou druhou výpravu do 'Amry. Viz Musil, A.: *Tajemná Amra*. Reprint prvního vydání z roku 1932 – Katos, Kojetín, 2003, s. 230.

⁵ V této práci rozlišuji mezi pojmem „Přední východ“ (označení pro historické období starověku) a „Blízký východ“ (moderní vymezení blízkovýchodního regionu zahrnující i Egypt a Írán).

celky – judaismus, křesťanství a islám. Poušť formovala Izraelity, Aramejce a Araby a jejich náboženské představy se vzájemně ovlivňovaly v historickém prostoru a času. Alois Musil se těmito otázkami zabýval celý svůj život, a jak sám poznamenal, do pouště se vydal objevit pravdu.⁶ Pravdu, která vábí vědce už stovky let a odpovědi na otázky o skutečné podstatě Boha a počátcích monoteismů, ale také do jaké míry si dnešní tradiční kmenové a klanové společnosti zachovaly způsob života podobající se životu v poušti dávných Idumejců, Moábců, Midjanců, Nabatejců a především Izraelitů. To vše bylo předmětem zájmu českého katolického kněze v arabské poušti již od roku 1895, kdy se poprvé vydává do míst biblických dějin a setkává se s tradičními kmeny Blízkého východu, které probouzí jeho zájem o tamní národopis a etnografická studia. Zde se mu dostává myšlenky komparace současných tradičních etnik s kmeny biblickými a započíná své studium zvyků a obyčejů zejména arabských kočovníků. Musilova komparace historie se současností nicméně nebyla ryze etnologická, tak jak ji chápe moderní etnologie, spíše se jednalo o čistý osobní zájem hluboce věřícího člověka zaobírajícího se myšlenkou o podstatě tzv. abrahámovských monoteistických celků a o společných rysech současných Arabů s biblickými židovskými kmeny; zájem, který ve svém výsledku mohl poskytnout religiózní vysvětlení o podstatě jediného Boha, jak Musil často rád používal „*Alláha*“, tedy pouhého arabského tvaru vyjadřující stejné slovo. Přestože Alois Musil nepublikoval žádnou studii zabývající se právě touto antropologickou či etnologickou komparací, jeho znalosti etnologické byly, stejně jako vědecké výsledky z jeho početných terénních výzkumů. Aloise Musila lze vnímat za etnologa z perspektivy historických věd, jelikož etnologická studia pomáhají odkrývat životy minulých kultur a společenství pečlivým výzkumem současných tradičních nepísemných společností, a to se profesorovi Aloisi Musilovi podařilo. Religiózní záměr Musilových výprav postupně nahrazoval výzkum sekulárního charakteru a naplňování diplomatických misí pro rakousko-uherskou monarchii v průběhu první světové války - průzkumy, které ve svém výsledku obohatily i pestrý etnografický a etnologický materiál. Odborná i popularizační díla se zabývala zvyky tradičních kmenů a klanů severoarabských beduinů ar-Ruwallah, jordánských Banú Sachr a syrsko-iráckých Šammarů. Alois Musil se rovněž snažil lokalizovat místa událostí biblických dějin a přirovnával způsob života severoarabských kmenů ke kmenům starozákonním.

⁶ Srov. Veselý, R.: (ed.): *Alois Musil. Český vědec světového jména*. Globe, Praha, 1995, s. 7.

Profesora Aloise Musila lze zařadit v teologickém názorovém spektru za představitele tzv. mezináboženského dialogu⁷, v současné době propagovaným švýcarským teologem Hansem Küngem, v českém prostředí pak teologem Tomášem Halíkem. Musilova konverze k islámu, o níž se značně spekulovalo pro jeho liberální postoj k Arabům a islámu,⁸ se nicméně jeví jako velice nepravděpodobná a jeho badatelský zájem o islámský svět zůstal vždy vědeckého charakteru. Kritikové vyčítali profesorovi Aloisi Musilovi nejen liberální postoj k muslimům, výtky směřovaly i na jeho dlouhé pobyty a průzkumy v poušti mezi beduíny.⁹ Nicméně kdo jiný, než skutečný výzkumník historicko-společenských věd se rozhodne vydat se do terénu svá fakta nejen nashromáždit, ale především verifikovat? Díky dlouhodobým Musilovým terénním výzkumům tak máme k dispozici rozsáhlé genealogické diagramy kočovných beduínů ar-Ruwallah s podrobnými zápisy zabývajícími se jejich životem, zvyky, právy a povinnostmi; data, která jsou dle amerického antropologa Williama Lancastera zabývajícího se historickou transformací kmenů a klanů ar-Ruwallah „*vědecká, přesná a sympatická*“¹⁰ Musil tak jednoznačně přispěl do mezinárodních antropologických studií severoarabských beduínů a kultur islámského světa. Zajisté jeho výrazných „*sympatií*“ k životu kočovných Arabů si nepovšimnul jen americký antropolog, z Musilových knih vydaných Americkou zeměpisnou společností čerpala i kulturní antropoložka Blízkého východu Louise Elizabeth Sweet.

Poválečné uspořádání zemí v roce 1918 a vlna emancipace národních států znamenala pro české země počátek moderního státu v čele s prvním československým prezidentem Tomášem Garrigueem Masarykem. Tomáš G. Masaryk byl klíčovou osobností nejen českých dějin, stal se ústřední postavou i v osobním životě Aloise Musila – pojil je společný intelektuální zájem o arabský a židovský svět a díky otevřené povaze prvního československého prezidenta k orientálním kulturám se český vědec stal profesorem Karlovy Univerzity v Praze a spoluzakladatelem dnešního Orientálního ústavu. Prezident Tomáš G. Masaryk se osobně zařadil i o vydání nejcennějšího Musilova díla, edici *Oriental and Explorations Studies*, díky seznámení Aloise Musila s americkým podnikatelem a diplomatem Charlesem Richardem

⁷ Termín „*mezináboženský dialog*“ tak, jak je využíván dnes ve prospěch tzv. „*mezinárodního étosu*“, v době Aloise Musila neexistoval, nicméně analýza prací i duchovních postojů Aloise Musila vede k jeho výjimečné náboženské toleranci a snahám o sblížení abrahámovských monoteistických celků – na tom se shodují i přední čeští odborníci jako např. islamolog Luboš Kropáček, Pavel Žďárský, a řada dalších akademiků.

⁸ Srov. Veselý, 1995, ss. 6-7.

⁹ Alois Musil již po svých prvních výpravách syropalestinou naráží na hluboké znepokojení v jeruzalémské dominikánské koleji související s jeho průzkumy. V důsledku Musilových aktivit mu byla rovněž pozastavena finanční podpora od olomouckého arcibiskupa Theodora Kohna.

¹⁰ Lancaster, W.: *The Rwala Bedouin Today*. Waveland Press, Inc., Illinois, 1997, s. 3.

Cranem. Konec svého života věnoval profesor Alois Musil akademické činnosti, přednáškám pro Československý rozhlas a publikování edice *Dnešní Orient*, ale také pestré popularizační činnosti seznamující nejširší veřejnost s arabským světem.

Profesor Alois Musil zemřel roku 1944, rok před koncem druhé světové války. Před svou smrtí však stihl dokončit své dílo *Ze světa islámu*, které kvůli zákazům a cenzurním opatřením protektorátních úřadů nesmělo být publikováno.¹¹ Dílo zůstalo ve formě rukopisu až do roku 2014, kdy jej Akademická společnost Aloise Musila publikovala. V českém poválečném prostředí se však ani pozdější komunistický režim nezachoval přívětivě ke jménu a odkazu českého vědce a vnímal jej za buržoazního akademika majícím styky s bývalou rakouskou monarchií, nadto byl knězem zajímajícím se o islámský svět a o společné rysy monoteistických náboženství, tudíž „*byl spolu se svým dílem odsouzen k zapomenutí*.“¹² Rok 1968 znamenal pro tehdejší Československo atmosféru uvolnění a Pražské jaro, které záhy vystřídala invaze vojsk Varšavské dohody. Ve druhé polovině 20. století proto vycházela převážně Musilova cestopisná díla a do českého povědomí se tak jméno Aloise Musila zapsalo pod nálepkou „*moravského Karla Maye*“¹³, autora dobrodružných knih pro děti a mládež. Ačkoliv se může zdát, že jde o jakési nepochopení ba přímo o nezájem české veřejnosti o osobnost Aloise Musila, společensko-politické okolnosti nebyly nakloněné mnohým jménům, českého arabistu a orientalistu nevyjímaje. Pád železné opony mnohé změnil a o osobnosti Aloise Musila se začalo více psát. Roku 1994 Ústav Blízkého východu a Afriky Univerzity Karlovy v Praze uspořádal mezinárodní konferenci věnovanou k 50. výročí od úmrtí předního českého vědce, ze kterého vzešla o rok později publikace editovaná arabistou Rudolfem Veselým. Odkaz a význam jména Aloise Musila rovněž dlouhodobě zprostředkovávalo s nejširší českou veřejností Muzeum Vyškovska na Moravě. Za významný mezník lze považovat i rok 2008, kdy vzniká Akademická společnost Aloise Musila za účelem digitalizace archivních materiálů a následné popularizace s českou veřejností.

Přes výše uvedené skutečnosti se jeví význam jména českého vědce stále opomíjen, i přestože byl jedním z nejdůležitějších a mezinárodně nejvíce uznávaným českým vědcem konce 19. a první poloviny 20. století v oblasti výzkumu Blízkého východu. Americká zeměpisná společnost zapsala jeho jméno do síně slávy po boku takových badatelů, jakým byli

¹¹ Srov. č. inv.: H18.312, Fond Aloise Musila, Muzeum Vyškovska; Veselý, 1995, s. 12.

¹² Cit. Veselý, 1995, s. 6.

¹³ O paradoxech rozdílnosti osudů Aloise Musila a Karla Maye jsem se již v krátkosti zabývala v předešlé práci. Viz Šajmovičová, B.: *Odborná a popularizační činnost Aloise Musila*, českého arabisty a orientalisty, Karlova Univerzita, Praha, 2015, ss. 45-46.

například Roald Engelbregt Gravning Amundsen a David Livingstone, na jejichž památku je pojmenována řada geografických míst a oblastí – ve srovnání s nimi upadl Alois Musil do jakéhosi českého zapomnění. Roku 2018 uběhlo 150 let od narození Aloise Musila, a proto svou diplomovou práci opětovně věnuji vědeckému významu a odkazu profesora Aloise Musila se zvláštním zřetelem na jeho ryze etnografický a etnologický přínos. Cílem práce je vnést nový pohled na osobnost českého arabisty a orientalisty v kulturně historickém a etnologickém kontextu za použití primárních pramenů a archiválií, ale také antropologických publikací, které navázaly na jeho terénní výzkumy.

Metodologie

Diplomová práce se zabývá etnologickým přínosem profesora Aloise Musila. Je výstupem po dlouholetém výzkumu archiválií v konzervační fondu Národní knihovny České republiky, archiválií Muzea Vyškovska na Moravě a archivních materiálů Českého rozhlasu v Praze, který intenzivně probíhal od roku 2014 do roku 2018 a je navázáním na předchozí výzkum v rámci bakalářského studia etnologie na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity, který byl orientován na zmapování odborné a popularizační činnosti profesora Aloise Musila se zvláštním zřetelem na faktografický, etnografický a etnologický materiál. Předchozí výzkum v mnohém dopomohl k utřídění materiálů a sestavení bibliografie nutných pro diplomovou práci, zejména pak obohatil faktografické znalosti, jež jsou zapotřebí pro navazující práci, do značné míry komparativní. Pokročilá znalost arabského jazyka, nutná pro tuto diplomovou práci, se mi dostala již v bakalářském programu etnologie, který jsem kombinovala s blízkovýchodními studii na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a studijním pobytem v Izraeli, Palestině, Jordánsku a v egyptské Káhiře. Nejen znalost arabského jazyka je zapotřebí pro analýzu Musilových prací, anglický jazyk je samozřejmostí a je nezbytným předpokladem pro práci s díly publikovanými Americkou zeměpisnou společností.

Cílem této práce je nejen analýza Musilova etnografického materiálu a zhodnocení etnologického přínosu, zároveň porovnává dobové texty s pozdějšími pracemi amerických kulturních antropologů navazujících na Musilův terénní výzkum. Komparativní části mají za cíl podepřít výzkumnou hypotézu o přínosu díla profesora Aloise Musila i pro vědy společenské jakou je například kulturní antropologie¹⁴, z historických věd etnologie¹⁵. Části diplomové práce zabývající se výzkumem severoarabských beduínů ar-Ruwallah rovněž porovnávají a hodnotí rozdíl v náboženské ortopraxi sunnitských muslimů a kočovných beduínů v době Musilových terénních výzkumů. Musilovo dílo a pozdější Lancasterův výzkum jsou jedním z pilířů k závěrečnému zhodnocení Musilova přínosu pro současné historické a společenské vědní disciplíny. Celková analýza i výzkum jsou zaměřeny na faktografický, etnografický, antropologický a etnologický přínos Musilových prací, zejména pak díla *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*, na které navázal americký antropolog William Lancaster.

¹⁴ Kulturní nebo také sociální antropologie je věda společenská zabývající se vztahem člověka (*anthropos*) a kultury. Jako komparativní disciplína porovnává rozdílnosti a spojitosti mezi zkoumanými kulturami a jazyky.

¹⁵ V této práci vycházím z předpokladu, že etnologie je věda historická.

Transkripce arabských slov

Diplomová práce obsahuje transkripci arabských slov, pojmů a názvosloví, jichž jsem použila v předchozí bakalářské práci. Níže uvedená arabská transkripce nenavazuje na způsob přepisů profesora Aloise Musila – tyto přepisy jsou již archaické. Transkripce použita v této práci (uvedena níže) se zakládá na vlastních znalostech arabského jazyka a je v souladu s obecnými pravidly moderní spisovné arabštiny *al-fuṣḥá* (الفصحى). Například Musilovy knihy publikované v českém jazyce obsahují slova jako například: „*šejch*“ nebo „*Beni sachr*“; Slovo „*šejch*“ pochází z arabského شيخ (pouze tři souhlásky a jediná samohláska „a“) a vyslovuje se tedy „*šajch*“. Navíc ani klasická, ani moderní spisovná arabština českou samohlásku „e“ neobsahuje, arabský jazyk má pouze tři samohlásky: „a“, „i“, „u“, které se v tzv. nevokalizovaném standardním arabském textu nezapisují. Namísto zažitého „*Beni sachr*“, v práci používám „*Banú Sachr*“. Slovo „*banú*“¹⁶ znamená „*potomci*“ nebo „*synové*“ a je hojně používané v arabských genealogiích pro odlišení toho či onoho kmene, klanu a rodu (např. „*Banú Málík*“ – Synové Málíka; „*Banú Sachr*“ – Synové Sachrova atp.) nebo dokonce pro označení celého lidského pokolení „*Banú Adam*“, tedy Potomci Adamova.

‘ = إ	r = ر	ř = غ
b = ب	z = ز	f = ف
t = ت	s = س	q = ق
ṭ = ط	š = ش	k = ك
dž = ج	ṣ = ص	l = ل
h = ح	ḍ = ض	m = م
ch = خ	ṭ = ط	n = ن
d = د	ẓ = ظ	w = و
dz = ذ	‘ = ع	j = ي

¹⁶ Arabské slovo „*banú*“ je v anglickém jazyce přepisováno jako „*banu*“, ale také jako „*bani*“ nebo „*beni*“. Slova jsou odvozena z arabského „*ibn*“ (syn).

1. Zhodnocení použitých pramenů a literatury

a) Primární prameny diplomové práce

Náklad Americké zeměpisné společnosti

Zcela zásadním pramenem pro analýzu etnologického přínosu Aloise Musila byla edice Americké zeměpisné společnosti s názvem *Oriental Explorations and Studies*, zahrnující celkově šest svazků, zejména svazek šestý *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. O výjimečnosti tohoto klasického díla vypovídá i současná hodnota originálního svazku převyšující sedm set britských liber v zahraničních antikvariátech. Náklad Americké zeměpisné společnosti je bez nadsázky jedním ze světových klenotů odborné literatury publikované v meziválečném období českými autory. Celá edice je v současné době uložena v konzervačním fondu Národní knihovny České republiky. *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* je obsáhlým knižním korpusem mapujícím nejen etnografická data o beduínech ar-Ruwallah, podrobně popsána je i topografie, geografie, fauna a flora severní Arábie. Zásadní části obsahující do velké míry antropologický a etnologický materiál pro tuto práci byly: kapitola 3. zabývající se sociální strukturou; kapitola 7. a 16. rozpracovávající zvykové právo; 10. kapitola obsahující arabskou poezii a 13., 14., 15. kapitoly rozpracovávající tradiční chápání nadpřirozených sil, víru v tzv. uhranutí (*evil eye*) a duchy. Dílo ve svém významu a mezinárodním ohlasu považuji za nejhodnotnější ucelenou etnografickou studii publikovanou českým vědcem v první polovině 20. století. Tato Musilova práce se lze zařadit k takovým antropologickým pracím jako je například dílo Carla Reinharda Raswana s názvem *The Black Tents of Arabia. My Life Among the Bedouins*.

Publikace *The Rwala Bedouin Today*

Komparace nezbytná pro zhodnocení Musilova přínosu v rámci etnologie a antropologických studií si žádala studium textů navazujících na odbornou publikaci *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. Pro tuto část jsem vybrala nejzásadnější antropologickou publikaci *The Rwala Bedouin Today* amerického antropologa Williama Lancastera, který podnikl intenzivní terénní výzkum v 70. letech v jordánském tábořišti a v Saúdské Arábii a více než 3 roky se věnoval zúčastněnému pozorování uvnitř kmene ar-Ruwallah. Zajímavostí může být, že tak jako Musilova práce zabývající se severoarabskými beduíny, ani Lancasterova práce neobsahuje akademický poznámkový aparát, nicméně díky hodnotě a výjimečnosti antropologických dat je dílo odborníky považované za nejlepší syntetickou studii druhé poloviny 20. století věnované beduinům ar-Ruwallah a jejich genealogiím a ve své podstatě navazuje na Musilův terénní výzkum.

Přednášky pro Československý rozhlas

Roku 2014 jsem uskutečnila podrobnou analýzu Musilových přednášek přednesených pro tehdejší Československý rozhlas v rámci bakalářské práce za ochotné pomoci Ivany Zuranové. Veškeré archivní materiály fondu Aloise Musila Českého rozhlasu v Praze byly využity i pro tuto diplomovou práci, zabývající se etnologickým přínosem profesora Aloise Musila. Zpracovávala jsem celkově 15 prepisů nahrávek odvysílaných mezi lety 1933 až 1938. Archiv Českého rozhlasu v Praze neuchovává Musilovy přednášky na zvukových nosičích, disponuje pouze jejich prepisy. Kapitola zabývající se kulturně historickým kontextem života Aloise Musila obsahuje úryvek z přednášky *Plukovník Lawrence ve skutečnosti a legendě* ze dne 26. 5. 1935 a zasazuje ji do širšího kulturně-politického rámce soudobého uspořádání Blízkého východu. Samostatná kapitola diplomové práce věnující se působení Aloise Musila v Československém rozhlasu zpracovává všech 15 archiválií a sleduje významná historiografická, etnografická a etnologická data nezbytná k závěrečnému zhodnocení etnologického přínosu profesora Aloise Musila. Diplomová práce obsahuje v příloze přednášku s názvem *Vzpomínka na Arabii* ze dne 30. 10. 1938, byla publikována s laskavým svolením Českého rozhlasu.

Edice dnešní Orient

Edice *Dnešní Orient* patří k zásadním pracím profesora Aloise Musila publikovaným v českém jazyce mezi lety 1934 až 1941. Nakladatelství Melantrich vydalo v těchto letech celkem 11 svazků, přestože bylo zamýšlen náklad o 12 svazcích.¹⁷ Arabista Rudolf Veselý klasifikoval díla jako „přísně historická“ přesto svým obsahem zasahují i do kulturně-politické sféry daných zemí. Profesor Alois Musil edicí *Dnešní Orient* zaměřil svůj zájem nejen na země Blízkého východu rozprostírající se na území dnešní Saúdské Arábie, Egypta, Iráku, Íránu, Izraele a Palestiny, Sýrie a Turecka, Musilův „*Orient*“ obsáhl i země Maghribu (Alžírsko, Tunisko, Maroko), ale také Afghánistánu a Rohu Afriky (Etiopie). Je patrné, jak hluboké a všestranné Musilovy znalosti byly. *Dnešní Orient* se zabývá z dnešního pohledu i etnologickými údaji o obyvatelstvu daných oblastí a seznamuje čtenáře s náboženskými a etnickými skupinami všech výše uvedených zemí – tento materiál se stal zásadním pro diplomovou práci.

Ze světa islámu

Publikace profesora Aloise Musila *Ze světa islámu* je vedle knižní řady *Dnešní Orient* odbornou syntézou zobrazujícím islámský svět v celé své mozaice a historii od doby Proroka Muhammada až do první poloviny 20. století. Kniha měla být původně publikována v roce 1941, avšak na skutečné vydání čekala až do roku 2014, kdy jej Akademická společnost Aloise Musila ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze a Husitskou teologickou fakultou vydala. Profesor Alois Musil vnímal toto dílo jako plod své „*dlouhé a úmorné práce*“¹⁸ shrnující jeho poznatky z výzkumných cest od roku 1895 až do roku 1917, ale také badatelské činnosti v knihovnách v Rakousku, Velké Británii a Spojených státech amerických. Kniha *Ze světa islámu* zahrnuje podrobný etnografický a etnologický materiál, proto jí byla věnována samostatná kapitola.

¹⁷ Musilova práce *Africká Francie. Dnešní Alžírsko, Tunisko, Maroko* zůstala ve formě rukopisu.

¹⁸ Cit. Žďárský (ed.), Musil, A.: *Ze světa islámu*. Akropolis, Praha, 2014, s. 79.

b) Sekundární prameny diplomové práce

Odborná literatura zabývající se Aloisem Musilem

Za zcela zásadní práci považuji odbornou biografii orientalisty Jana Rypky s názvem *Alois Musil. June 30th, 1868 – June 30th, 1938* publikovaná Ústavem v Praze za života profesora Aloise Musila. Rypkova biografie věnovaná Musilovi vyšla v anglickém jazyce a doposud nabízí podrobný rozbor Musilova života od raných studijních let na teologické fakultě v Olomouci až k profesorské činnosti na Karlově Univerzitě. Za druhý doplňující pramen práce jsem zvolila knihu *Alois Musil. Český vědec světového jména* publikovanou v roce 1995 na základě mezinárodního sympózia věnovaného mnohostranné osobnosti Aloise Musila. Jedná se o soubor přednášek předních českých odborníků na islámské země, mnozí z nich v současné době působí na Ústavu Blízkého východu a Afriky (Jaroslav Oliverius, Luboš Kropáček, Eduard Gombár). Zejména názory přednesené sociálním antropologem Ernestem Gellnerem a arabistou Lubošem Kropáčkem a Rudolfem Veselým obohatily i tuto práci.

Odborná literatura nutná pro celkovou analýzu a komparaci textů

V českém prostředí z hlediska islámských studií vyšlo několik zásadních publikací. Pro tuto práci však byla nezbytná dvě díla: *Korán* přeložený Ivanem Hrbkem z roku 1972¹⁹ a *Duchovní cesty islámu* současného předního arabisty a islamologa Luboše Kropáčka. Vedle těchto zásadních publikací jsem v rámci analýzy etnografického a etnologického přínosu Musilových odborných prací pracovala se studiiemi: *Camel Raiding of North Arabian Bedouin: A Mechanism of Ecological Adaptation* americké antropoložky Louise E. Sweet a s *The 'Anazah Tribes* autorky Touvia Ashkenazi.

¹⁹ Druhé vydání Hrbkova *Koránu* vydalo nakladatelství Český spisovatel roku 2012 v Brně.

2. Život Aloise Musila v kulturně historickém kontextu

„Za dlouhých let svého bádání v Arábii a o Arábii jsem takřka splynul s duševní činností domorodců, a přece jsem neztratil svého evropského nazírání.“²⁰

(Alois Musil)

Profesor Alois Musil (1868-1944) nebyl komparativním etnologem ani jedním z hlavních teoretiků antropologických studií oproti jeho mladším současníkům a nejvýznamnějším antropologům 20. století - Bronislawu Malinowském (1884-1942) a Claudu Lévi-Straussovi (1908-2009), přesto i tyto jména pojí společný neutuchající zájem o nativní kultury a hluboké sympatie k nmoderním (nepísenným) společnostem.²¹ Antropolog polského původu Bronislaw Malinowski zdůrazňoval význam a přínos terénního výzkumu, zejména pak techniku tzv. zúčastněného pozorování, metodu, již Alois Musil přirozeně během svých výzkumů mezi severoarabskými beduíny využíval, aniž by se vědecky zabíral nad její metodologii. Francouzský etnolog Claude Lévi-Strauss se ve svých *Smutných tropech* (1955) kriticky vyjádřil o islámu jako o „Západu Východu“²² ve smyslu jeho kulturně-politickým dopadům na tradiční formy společenských uspořádání. Navzdory prvotnímu dojmu o rozdílnosti názorů, lze i v této perspektivě nacházet určitou paralelu s Musilovým pohledem na islámský svět, i přestože profesor Alois Musil ono přirovnání islámu k Západu Východu chápal spíše jako možnou syntézu obou dvou kultur, nicméně i on po skončení první světové války ve své *Arabia Petrae. A Topographical Itinerary* (1927) vyjádřil údiv nad příklonem beduínů ar-Ruwallah ke striktním formám islámu²³: „I was surprised to find that so many of the Rwala had

²⁰ Cit. Veselý, 1995, 36.

²¹ Souhrnné označení „nepísenné společnosti“ vztahující se i na arabský svět může působit jako oxymoron, ostatně muslimové sami sebe chápou jako příslušníky náboženství knihy, Koránu, nicméně v době prof. Aloise Musila si beduínské kočovné společnosti zachovaly tradiční způsob života podobný předislámským Arabům, a tak zůstali beduíni do značné míry neovlivnění písennou společností městských vrstev. Společnost arabských kočovníků ar-Ruwallah, stejně jako ta předislámských Arabů, by se dala klasifikovat jako „orální“, kde se tradice předávají z generaci na generaci pouze ústní formou; rovněž v poezii byla využívána tzv. rýmovaná próza *sadž* příznačná pro předislámský svět, kterou si osvojil i Korán.

²² Claude Lévi-Strauss obecně nazíral skepticky na moderní západní společnost jako na společenský systém postupně vytlačujícím mizející „primitivní“ nepísenné společnosti. Kritické přirovnání islámu k Západu je Lévi-Straussovým vyjádřením: „Ve vztahu k národům a kulturám, které jsou doposud pod naší nadvládou, jsme v zajetí téhož rozporu, jakým trpí islám, když jde o poměr k vlastním chráněncům a k ostatnímu světu. Nejsme s to pochopit, že zásady, které se ukázaly plodnými, když šlo o zajištění našeho rozkvětu, nenacházejí u ostatních takovou úctu, aby je to přimělo vzdát se jejich uplatnění ve vlastní prospěch.“ Cit. Lévi-Strauss, C.: *Smutné tropy*. Rybka Publishers, Praha, 2011, ss. 462-463.

²³ V následující části bude blíže rozvedeno beduínské pojetí „islámu“ a Boha „Alláha“, které je ve značném kontrastu k moderním formám islámu, wahhábismu, nebo ustálené islámské věrouce (*sunně*).

*been converted to Islam since the year 1909. In 1908 and 1909 I had not seen a single Rwejli pray, but in the year 1914 it was different;*²⁴ a ve svých pozdějších pracích se stavěl skepticky k wahhábistickému hnutí Saúdské Arábie jako ke kulturní homogenizaci. Profesor Alois Musil rozlišoval mezi dichotomií života kočovníků a usedlíků, stejně tak, jak onu rozdílnost chápali samotní beduíni, kteří, se dle Musilových dobových zápisů, rovněž vymezovali nábožensky:

*„The passionate hunt for wealth is, in the opinion of a Bedouin, the root of all the troubles and want of integrity among the settlers. Moreover, because the settlers are true Moslems while the Bedouins Islam does not carry conviction, the latter consider Islam weak, as it cannot free the settlers from their miseries.”*²⁵

Překvapivé náboženské desidentifikace beduínů ar-Ruwallah od městské islámské společnosti si povšimnul i současný přední odborník na islámské země Jonathan Andrew C. Brown (nar. 1977), který analyzoval Musilův text *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*.²⁶ Přestože do konce svého života profesor Alois Musil byl katolickým knězem nepochybujícím o své víře, stále hledal jakousi ryzí formu monoteistického náboženství, kterou nacházel v poušti mezi arabskými kočovníky oproštěných od strastí usedlíků. Život pouštních beduínů mu v mnohém přibližoval život dávných biblických patriarchů nezkaženými církevními ani civilizačními nánosy doby. Sociální antropolog Ernest Gellner (1925-1995) ve své přednášce věnované Aloisi Musilovi vyjádřil paralelu mezi ortodoxní křesťanskou církví a islámem, a mezi Husity a beduíny praktikujícími jakýsi „*přírodní prvotní monoteismus*“.²⁷

Český vědec ve svém okouzlení arabskou beduínskou kulturou měl mnoho společného s americkým etnologem a fotografem Edwardem Sheriffem Curtisem (1868-1952). Alois Musil i Edward S. Curtis se narodili ve stejném roce a oba muže pojil hluboký zájem o etnografické výzkumy tradičních kmenových uspořádáních, ale také úzké vazby na své prezidenty - v případě Edwarda S. Curtise na Theodora Roosevelta, v případě Aloise Musila na Tomáše G. Masaryka. Roku 1895 americký fotograf Edward S. Curtis stanul ve svém ateliéru v Seattlu

²⁴ Cit. Musil, A.: *Arabia Petraea. A Topographical Itinerary*. American Geographical Society, New York, 1927, s. 427.

²⁵ Cit. Musil, A.: *The manners and customs of the Rwala Bedouins*. American Geographical Society, New York, 1928, s. 479.

²⁶ Srov. Brown, J. A. C.: *The Fate of Non-Muslims: Perspectives on Salvation Outside of Islam*. Yaqeen Institute for Islamic Research, 2018. <https://yaqeeninstitute.org/en/jonathan-brown/the-fate-of-non-muslims-perspectives-on-salvation-outside-of-islam/> (Dostupné na URL: 22. 5. 2018.)

²⁷ Veselý, 1995, ss. 47-48.

poprvé tváří v tvář před nativní indiánskou ženou,²⁸ Kikisoblu (1820?-1896)²⁹, zatímco Alois Musil se v témže roce poprvé vydává na Blízký východ, kde se setkává s beduínskými kmeny ve Wádí Músa, v arabské poušti a na Sinaji. Rok 1895 byl pro oba muže magickým a zformoval obě historické osobnosti, které daly světu vedle etnografického materiálu také unikátní fotografické záznamy o postupně mizejícím způsobu života domorodých obyvatel a záznamy o jejich tradičních společenských systémech určitého času a prostoru, jež pozbyl svou podobu.

Tradiční kmenové společenské systémy ustupovaly moderním nejen na Papue Nové-Guineji, v Severní Americe nebo v Amazonii, rozsáhlá politická a sociální transformace probíhala i na Blízkém východě již od roku 1869 otevřením Suezského průplavu³⁰, který přes silná očekávání Chedíva³¹ Isma‘íla (1830-1895) nezajistil Egyptu předpokládaný odbyt bavlny a společně s dalšími faktory došlo k zadlužení a následného vyhlášení státního bankrotu roku 1876,³² což vedlo k obsazení Egypta Brity v roce 1882. Rozsáhlé změny probíhaly i na Balkánu v reakci na tzv. Velkou východní krizi (1875-1878) a následným svoláním Berlínského kongresu roku 1878. Konec nemocného muže na Bosporu³³ předznamenávaly i šířící se hesla pan-arabismu, arabského kulturního a národního obrození (*nahda*) z Libanonu³⁴ a celková sílící arabská nespokojenost s osmanskými sultány. Západní velmoci velmi rychle rozpoznaly blížící se rozpad osmanského impéria a snahy o arabskou emancipaci využívaly k oslabení Turecka. Britové již od samého počátku viděli v blízkovýchodním regionu strategické a geopolitické zásadní postavení a ústředním bodem zájmu se stal již výše zmíněný Suezský průplav, který se od jeho otevření snažili co nejvíce ochránit před tureckým vlivem. Za příklad může posloužit jednání v Káhiře roku 1906 o vymezení hranic na Sinaji. Dohoda mezi Brity, Osmany a arabskými zástupci slibovala zachování kmenových hranic, nicméně:

„They [the British] did not care if the border was a little to the East or West, for what they did care about was the existence of distance between the Ottomans and the Suez Canal. These Bedouins, however, had a very different concern: that the borders be on the mountains

²⁸ Srov. <https://www.smithsonianmag.com/history/edward-curtis-epic-project-to-photograph-native-americans-162523282/> (Dostupné na URL: 20. 5. 2018.)

²⁹ Kikisoblu byla dcerou indiánského náčelníka nazývaného Seattle. Po něm bylo nazváno i stejnojmenné město.

³⁰ Suezský průplav byl slavnostně otevřen 17. 11. roku 1869. Egyptský Chedív Isma‘íl si na tuto počest objednal u slavného skladatele Giuseppe Verdiho operu. Verdi však slavnou operu Aida dokončil až po slavnostním otevření průplavu a premiéra se tak uskutečnila až v roce 1971 v káhirské Teatro del 'Opera.

³¹ Chedív byl titul pro vládce Egypta v době Osmanské říše od roku 1867 do roku 1914.

³² Srov. Gombár, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Karolinum, 1996, ss. 259-261.

³³ Rozuměj Osmanská říše.

³⁴ Srov. Oliverius, J.: *Moderní literatury arabského Východu*. Karolinum, Praha, 2015, s. 207.

of their Eastern encampments so that their land remains in one piece. So that the borders and states would act like a divide between them and their other tribal enemies“³⁵

Tradiční beduínské kmenové konfederace začaly cítit silné ohrožení s příchodem západních mocností na Blízký východ, odstředivé síly vyvolala zmíněná přítomnost Britů v Egyptě od roku 1882 a pozdější politické uspořádání Britského mandátu v Palestině po první světové válce v tzv. Transjordánsku³⁶. Nejzásadnějším faktorem se v geopolitickém uspořádání Blízkého východu stala první světová válka a příklon Osmanské říše k Německu a Rakousko-Uhersku. Během první světové války se bojovalo na čtyřech frontách: kavkazská, mezopotámská, syropalestinská a gallipolská, kde se v letech 1915 až 1916 vyznamenal mladý Winston Churchill (1874-1965). Profesor Alois Musil v průběhu války působil v diplomatických rakousko-uherských misích, dle současných odborníků, za účelem záchrany habsburské monarchie a postupným budováním hospodářsko-politických vztahů s arabským světem.³⁷ Českému vědci se začalo přezdívat „*rakouský Rasputin*“, „*špión rakousko-uherské monarchie*“, později získal také přezdívku „*český Lawrence z Arábie*“, otázkou zůstává, bylo-li tomu skutečně tak. Profesor Alois Musil byl velmi dobře obeznámen o přítomnosti Thomase Edwarda Lawrence (1888-1935) na Blízkém východě a jeho snahám o vybudování nezávislého arabského státu, které nabraly rychlý spád tzv. Povstáním v poušti dne 5. června 1916 v čele s hášimovským šarífem Husajnem ibn ‘Alím (1853/4-1931) a jeho synem emírem Fajsalem ibn ‘Alím (1885-1933), kteří o několik dnů později obléhali posvátnou Mekku, která záhy kapitulovala. Šaríf Husajn sám sebe prohlásil „*králem arabských zemí*“³⁸, které měly být za příslibů Britů sjednoceny v jeden arabský stát či v konfederaci arabských států vytyčenými tzv. McMahanovou korespondencí³⁹. Tajná dohoda mezi Británií, Francií a Ruskem, známa pod názvem Sykes-Picotovy dohody⁴⁰ z května 1916, však tyto naděje zmařila. Svou úlohu

³⁵ Cit. Ramadan, Y.: National of Not? Tal’it al-badan and the Bedouins of Sinai. In: *Alif: Journal of Comparative Poetics*. No. 33, The Desert: Human Geography and Symbolic Economy, American University, Cairo, 2013, s. 68.

³⁶ Britský protektorát v letech 1921-1946 zasahoval do oblasti dnešního Iráku, Jordánska a Saúdské Arábie.

³⁷ Srov. Stupková, M.: *Nabatejské náboženství v proměnách*. (Disertační práce). Husitská teologická fakulta, Praha, 2008, s. 156; Klobas, s. 149; Veselý, 1995, ss. 39-40.

³⁸ Z britského pohledu „*králem Hidžázu*“.

³⁹ McMahanova korespondence byla série dopisů mezi britským komisařem v Egyptě Sirem Arthurem Henrym McMahonem (1862-1949) a Husajnem ibn ‘Alím v letech 1915-1916. McMahanova korespondence obsahovala důležité přísliby o zřízení arabského státu výměnou za arabskou podporu v boji proti Osmanské říši. Po zveřejnění Sykes-Picotových dohod (viz poznámka č. 38) v listopadu 1917 ruským tiskem z morálních důvodů rezignoval na svou funkci.

⁴⁰ Tzv. Sykes-Picotovy dohody mezi diplomaty Francoisem Georges-Picotem a Markem Sykesem rozdělily geopoliticky Blízký východ mezi Británií, Francií a Rusko. Například zónou „*A*“ byl označen francouzský protektorát (např. dnešní Libanon) a zónou „*B*“ britský protektorát (např. dnešní Jordánsko, Irák). Více o Sykes-Picotově dohodě viz https://www.rozhlas.cz/pred100lety/pribehy/_zprava/sykespicotova-dohoda-planovani-noveho-sudu-prachu--1618302 (Dostupné na URL: 22. 5. 2018.)

v pozdějším politickém uspořádání zemí Blízkého východu sehrál i silný klan Sa'údů, který od roku 1906 působil v oblasti Nadždu v čele s 'Abd al-'Azízem Ibn Sa'údem (1880-1953), který, i přes podepsanou smlouvu o britském protektorátu ze dne 26. 12. 1915, byl oficiálně uznán za nezávislého vládce Nadždu za tiché dohody boje proti Rašídovcům působícím na severu. Rozsáhlé kmenové dezintegrace a vnitřní arabské spory byly známy Aloisi Musilovy už jen díky úzkým vztahům s nejdůležitějšími klanovými představiteli a tato soudobá kmenová problematika se odrazila nejen v Musilových odborných dílech, ale také v populárně naučné literatuře jako je například kniha *V posvátném Hedžázu* (1929), *Mezi Šammary* (1931), nebo *Tajemná Amra* (1932).

Konec první světové války a nové rozdělení Blízkého východu mezi Francii a Británii vyvolalo značná rozčarování nejen u Arabů. Thomas E. Lawrence ve své knize *Seven Pillars of Wisdom*⁴¹ (1922) vylíčil silné roztrpčení nad britským nedodržením McMahonovy korespondence a svou celkovou rezignaci. Britský plukovník a archeolog Thomas E. Lawrence se již za svého života stal pro některé Arabů živou legendou, avšak do značné míry se jednalo o velkého idealistu, mlhavě chápajícím podstatu arabských kmenových a klanových struktur a odstředivých sil z nich plynoucích. Naopak arabista Alois Musil byl v mnohém ohledu realistou utuženým léty života v poušti. Nebyl jen knězem a orientalistou, byl to rovněž „šajch Músa“ - náčelník kmene ar-Ruwallah účastníci se mnohých diplomatických jednání. Za doby své zahraniční politické mise v letech 1915 až 1917 ve službách Rakouska-Uherska zdárně mařil britské partyzánské útoky na hidžázskou železnici vedené Thomasem E. Lawrence. Nutno podotknout, byl rovněž vynikajícím kartografem a etnografem, brilantně se za války orientujícím o skutečné situaci v Arábii, o jehož působení na Arabském poloostrově Britové věděli a přes britské snahy získat Musila na svou stranu, zůstával loajální rakouské monarchii. Za povšimnutí stojí i názor Ernesta Gellnera, který přednesl, že „Musil svého soka určitě neobdivoval“⁴² a svůj názor opírá o dobový záznam Musilovy přednášky pro Československý rozhlas z roku 1935 věnovanou odkazu Thomase E. Lawrence. Profesor Alois Musil shrnul výše popsané události ve své přednášce *Plukovník Lawrence ve skutečnosti a legendě*⁴³ z roku 1935 takto:

„Lawrence horoval pro velký arabský stát s Fejsalem v čele a s britskými a arabskými důstojníky jako pomocníky. Lord Allenby v prvním návalu vítězné radosti dovolil, aby Fejsal

⁴¹ V českém překladu Lawrenceova kniha vyšla jako *Sedm sloupů moudrosti*.

⁴² Veselý, 1995, s. 40.

⁴³ Celá přednáška viz Příloha diplomové práce.

vztyčil prapor svého otce, přijal přísahu věrnosti a zařizoval vládu i správu. Londýnská vláda mu vyplácela měsíčně dvacet devět milionu Kč. Lepá skutečnost se zakrátko proměnila v přelud. Jednotný arabský stát nechtěli ani v Arabii ani v sousedství. Lawrence konal službu v Palestině a v Zajordání. Do vlastní Arabie, do arabské pouště nevšel. V Arabii o něho nedbali, poněvadž o něm nevěděli. Jahja, vládce v Jemenu, zůstal věren Turecku a ohrožoval s tureckým vojskem Aden. Eben Saúd, dnešní pán bezmála celé Arabie, uznal sice ke konci 1915 britský protektorát, avšak proti Turkům nic nepodnikl. Jeho severní soused a soupeř Eben Rašíd zůstal věren Turecku a ostatní kmenové rovněž. Na Husejnu a Fajsala se dívali jako na zrádce a podnikali nájezdy proti jeho stoupencům. Teprve 1918 přepadaly některé čeledi syrské z hladu turecké zásobovací karavany a vrhly se na poražené oddíly, aby něco ukořistily.⁴⁴

Později se však ukázalo, že mnohé arabské kmeny a klany, mezi nimi i ar-Ruwallah, které profesor Alois Musil podrobně zmapoval, se s jeho velkým překvapením začaly více islamizovat v souladu se striktně puritánským wahábovským hnutím původně hlásaném v 18. století Muhammadem ibn ‘Abd al-Wahhábem (1703-1792) na Arabském poloostrově a ztotožněním severoarabských beduínů s islámskými hesly „džihádu“ proti „Inklízům“⁴⁵ – ti ostatně nedodrželi svůj slib: neochránili Osmany před Ruskem a vstoupili do války proti Turecku, a tak se postupně začaly roztavovat i tradiční vazby a uspořádání kmenových konfederací a kočovný život arabských beduínů byl později vytlačen usedlým způsobem života dynamicky se rozvíjejících měst. Musilovo dílo publikované v roce 1928 věnované beduínům ar-Ruwallah tak dnes nabírá na ohromné faktografické i antropologické hodnotě, díky němuž lze porovnávat způsob života a kmenové obyčeje ar-Ruwallah před a po první světové válce a tedy i před a po politické islamizaci Saúdské Arábie.

Profesor Alois Musil se po svém dlouholetém výzkumu v poušti věnoval akademické činnosti a již za svého života byl vnímán jako přední odborník vyjadřující se k aktuálnímu dění celého Blízkého východu – tak by se dal charakterizovat Musilův život od 20. let 20. století, kdy rovněž pracuje na svém vědeckém počínu *Oriental Explorations and Studies*. Působí na Karlově Univerzitě v Praze jako arabista a je součástí Orientálního ústavu. Náklad Americké zeměpisné společnosti vystřídala mezi lety 1934 až 1941 edice českého nakladatelství Melantrich s názvem *Dnešní Orient*. Profesor Alois Musil v těchto dílech shrnul veškeré své poznatky o zemích Blízkého východu, Maghribu, ale také Afrického rohu. Rok před začátkem

⁴⁴ Musil, A.: *Plukovník Lawrence ve skutečnosti a legendě*. Československý rozhlas (Archiv Českého rozhlasu), Praha, 1935, SI: P 08488.

⁴⁵ Britům. Srov. Musil, 1927, s. 427.

okupace Böhmen und Mähren nacistickými vojsky odchází profesor Alois Musil z Karlovy Univerzity. Konec jeho života charakterizuje poklidný život na rodné Moravě, kde usilovně pracoval nad knihou *Ze světa islámu*, její publikace se však nedočkal. Vedle odborné a popularizační činnosti pravidelně kázal v malém kostele v Otrybách a dle dobové korespondence byl právě skromný život vesnického kazatele tím, po čem celý život toužil.⁴⁶

3. Výzkumy Aloise Musila

3.1. Výzkumy na Blízkém východě od roku 1895 do roku 1917

„Nikde není Alláh⁴⁷ tak blízko, jako v nekonečné poušti. Člověk Ho potřebuje a potřebuje Ho stále. Mluví s Ním jako dítě s otcem, jako nekonečná poušť přechází do nekonečných nebes, tak se člověk stýká přímo s Alláhem. Jen od Něho očekává pomoc, pouze Jeho se bojí.“⁴⁸

(Alois Musil)

Profesor Alois Musil by se pravděpodobně nikdy natolik nezajímal o islámský svět nebýt jeho rané badatelské činnosti a životním okolnostem, které rodáka z Hané přivedly ke studiu na teologické fakultě v Olomouci⁴⁹, kde se setkal s významným teologem a profesorem biblistiky Melicharem Mlčochem (1833-1917). Profesor Melichar Mlčoch byl tím, kdo podnítl Musilův neutuchající zájem o biblické dějiny a hebrejský jazyk,⁵⁰ a předurčil tak jeho pozdější výzkumy na Arabském poloostrově, v Jordánsku a v Syropalestině. Roku 1891 byl Alois Musil vysvěcen na katolického kněze a „ačkoliv každý o jeho ambicích stát se doktorem věděl, (...)“

⁴⁶ srov. Veselý, 1995, s. 14.

⁴⁷ Rozuměj *Bůh* (arabsky *Alláh*).

⁴⁸ Musil, A.: *Tajemná Amra*. s. 1 (úvod).

⁴⁹ Profesor Alois Musil se narodil 30. června roku 1868 v horské vesnici Rychtářov (tehdejší rakousko-uherský Richtersdorf) u Vyškova na Moravě. Starobylý a vážený rod Musilů se ovšem potýkal s vážným problémem chátrajícího hospodářství a nedostatkem financí. Alois Musil jako nejstarší z pěti dětí se proto snažil rodinné hospodářství zachránit a rodině ulehčit. Tento fakt sehrál významnou roli při výběru studií na Olomoucké teologické fakultě umožňující studentům plné přímé zaopatření. Více o raném životě prof. Aloise Musila například: Menčík, F.: *Prof. Dr. Alois Musil. O jeho cestách, spisech a jejich významu*. Promberger, Olomouc, 1908; Rypka, J.: *Alois Musil. June 30th, 1868 – June 30th, 1938*. Orientální ústav, Praha, 1938; Klobas, O.: *Alois Musil zvaný Músa ar Rueili. Život a dílo českého kněze, cestovatele a badatele, náčelníka beduinů, řádného profesora olomoucké, vídeňské a Karlovy univerzity, papežského preláta, polního maršálka etc.* Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno, 2003.

⁵⁰ Srov. Menčík, 1908, s. 5.; Rypka, 1938, s. 4.; Musil, *The manners and customs of the Rwala Bedouins*, 1928, s. XIII.

byl poslán do Moravské Ostravy, do nejnáročnější stanice vůbec.“⁵¹ V náročnosti Farnosti Moravské Ostravy a vynaloženém úsilí dokončit doktorandskou práci lze ovšem spatřovat i formování Musilovy příznačné houževnatosti a odhodlání, s jakým se pouští do svých budoucích průzkumů Blízkého východu. Za významný mezník v životě Aloise Musila lze považovat bezesporu již výše zmíněný rok 1895, ve kterém obhájl svou disertační práci na teologické fakultě v Olomouci a kdy se vydal do Palestiny, uskutečnit svou studijní cestu do jeruzalémské dominikánské *École biblique* OSD a prozkoumat místa biblických praotců a patriarchů. Dobové záznamy hovoří jasně ve prospěch Musilovy hluboké religiozity a snaze pochopit počátky vzniku monoteistických náboženských celků Předního východu. Katolický kněz již rok po svém příjezdu do Palestiny podniká svou první průzkumnou cestu zaměřenou na biblické události Exodu a objevováním lokalit dávných Ammonitů, Moábců a Idumejců.⁵² Alois Musil jen mezi lety 1896 až 1902 mapuje oblast soudobé Arabia Petraea a dostává se až k severním hranicím Arabia Felix a západní části Arabia Deserta.⁵³ Bývalé Nabatejské království v jordánském Wádí Músa⁵⁴ navštěvuje poprvé v roce 1896 a pořizuje kartografické a topografické záznamy o skalním městě Petra, materiály, o něž později projeví zájem vídeňská akademie věd a Vojenský zeměpisný ústav⁵⁵. Zcela zásadním rokem se pro Musilovy výpravy stává rok 1898, ve kterém za pomoci arabského polokočovného beduína Muhammada (z klanu al-Ka'abne) stane v pouštních zámčích Qašr 'Amra a Qašr Túba v dnešním Jordánsku. Alois Musil se v této době pohyboval na území dvou zneprátelených kmenů: Banú Sachr a ar-Ruwallah a právě první zmíněný kmen mu nakloní šajcha an-Núriho. Výsledky svých cestovatelských a objevitelských strastí i uznání shrnul v populárně naučné knize *Tajemná Amra*, obsahující jedinečné dobové fotografie ze života beduínů Banú Sachr. Roku 1902 mapuje znovu oblast jordánské Petry, Keraku a Mádaby. V letech 1907 až 1908 publikuje ve Vídni na bázi svých poznatků obsáhlé čtyřsvazkové dílo *Arabia Petraea*.⁵⁶

Již při prvních průzkumech vyvolává u Aloise Musila hluboký zájem oblast „mysteriózní“ Arabia Deserta a mezi lety 1908 až 1909 proto uskutečňuje další expedici.⁵⁷ Kartografické práce doplňují i etnografické výzkumy a studium místních obyvatel – kočovných

⁵¹ Cit.: „Although everybody at Olomouc knew of his ambitions to be a doctor (...) his first post took him to the city of Moravská Ostrava, the most difficult station imaginable.“ Rypka, J.: *Alois Musil. June 30th, 1868 – June 30th, 1938*. Orientální ústav, Praha, 1938, s. 4.

⁵² Rypka, 1938, s. 6.

⁵³ Musil, A.: *Arabia Deserta. A Topographical Itinerary*. American Geographical Society, New York, 1927, s. XIII.

⁵⁴ V českém překladu Mojžíšovo údolí.

⁵⁵ Militär-geographisches Institut.

⁵⁶ Srov. Stupková, 2008, s. 156.

⁵⁷ Musil, *Arabia Deserta*. 1927, s. XIII.

beduínů ar-Ruwallah, kde si Musil získává přízeň náčelníka kmene an-Núrího ibn Ša'lána a „putuje s ním [pouští], jako člen jeho rodiny.“⁵⁸ Díky tomu, že český vědec stanoval na podzim roku 1908 právě v táboře beduínů ar-Ruwallah v syrské vesnici ad-Dumajr měl možnost prozkoumat pozůstatky starověké Palmyry (ar. Tadmuru), do které se roku 1912 opět navrací a zkoumá v jejím okolí i horská pásma.⁵⁹ Mezi lety 1912 až 1914 se vrací do Arabie Deserta doplnit své výzkumy o chybějící data a materiály.⁶⁰ Roku 1915 po cestě z centrální Arábie vyhotovuje nákresy severních a severozápadních hranic oblasti Palmyry, vedle toho podniká průzkum oblasti hidžázské železnice nebo cestu z irácké al-Kúfy do saudsko-arabské Medíny.⁶¹ Může se zdát, že kartografické a topografické práce převažovaly, nicméně v celé své edici *Oriental and Explorations Studies* profesor Alois Musil uvádí, že jeho původní záměr cest nebyl nikterak zeměpisný, leč průzkum historický, z čehož dozajisté vyplývá i takový zájem o topografii a určení názvů studovaných lokalit s ohledem na biblické dějiny. Bohaté výsledky Musilových výzkumů odrážely jeho upřímné vazby na pouštní beduíny, kteří si získali jeho srdce. Nutno podotknout, že nebýt beduínské ochrany a přímé začlenění Musila do kmene, bylo by nemožné přecházet rozsáhlé hranice znepřátelených kmenů. Profesor Alois Musil při své terénní práci nevyužíval slovníků a díky intenzivním pobytům mezi hlavními kmeny Blízkého východu – mezi Banú Sachr, Šammary a ar-Ruwallah velmi rychle obsáhl variability a dialekty hovorové arabštiny.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Musil, A.: *Palmyrena. A Topographical Itinerary*. American Geographical Society, New York, 1928, s. XIII.

⁶⁰ Musil, *Arabia Deserta*. 1927, s. XIII.

⁶¹ Tamtéž, ss. XIV-XV.

3.2. Výzkum arabského kmene Banú Sachr

„Děkoval jsem Alláhovi, že mi poskytl tak vhodné příležitosti, abych se s Beni Sachr spřátelil a jejich zvyky a obyčeje poznal.“⁶²

(Alois Musil)

Kmen Banú Sachr (بنو صخر) je beduínský kmen vyskytující se v dnešním Jordánsku sdružující přes deset klanů. Musilovy kontakty s významnými příslušníky klanu al-Ka'abna z kmene Banú Sachr sehrály významnou úlohu při objevech pouštních zámek Qašr 'Amra a Qašr Túba,⁶³ ale také při průzkumech dalšího paláce z doby ummajovské dynastie Qašr al-Mšatta (na seznamu UNESCO) mezi lety 1898 a 1900. Architektonické pozůstatky prvních islámských chalífů vedle kartografických a topografických průzkumů nebyly jediným zájmem studia Aloise Musila. Mladý kněz a energický cestovatel dlouze pobývá a přesouvá se s táborem kočovných beduínů Banú Sachr a detailně zaznamenává etnografická data do svého deníku. Díky svému charizmatu se záhy stává příslušníkem kmene a zapisuje si:

„Zdaleka jsem nebyl od svých druhů k rozeznání, neboť jsem měl kroj Beni Sachr. Příslušník tohoto kmene vloží na holé tělo pás z pěti nebo sedmi úzkých kožených proužků, spojených vpředu a vzadu. Potom se obleče do dlouhého šatu podobného naší košili. (...) Zámožný Sachari navléká na košili kaftan z bavlněného plátna, lemovaný zlatými výšivkami.“⁶⁴

Cestopisná kniha *Tajemná Amra* obsahuje značné množství podobných popisů z materiálního i duchovního života kmene Banú Sachr doprovázených dobovými snímky pouštních beduínů. Dozvídáme se tak mj. i o jejich víře v duši, o posmrtném životě a o pojetí smrti, kdy dle beduínské tradice duše opouští hmotné tělo nozdrami, tedy místem: *„kudy ji Alláh do těla vdechl“*.⁶⁵ Stojí za povšimnutí i pojetí míst nebe a pekla, které se na rozdíl od křesťanských a klasických islámských představ, nacházejí obě v podzemí;⁶⁶ beduínská víra, která bude podrobněji popsána v souvislosti s arabským kmenem ar-Ruwallah. Život na poušti byl odkázaný na období dešťových srážek, které zajišťovalo stádům velbloudů pastvu a lidem

⁶² Cit. Musil, 2003, s. 8.

⁶³ Srov.: *„Nemohla proniknouti do Amry a Túby od západu, pokoušel jsem se o to následujícího roku od jihu napřed z Maánu a potom z Keraku. Vyjednával jsem s náčelníky různých kmenů a čeledí, posílal k nim své lidi a zval je, aby mne navštívili, nebo jsem zajížděl k nim. (...) Krátkého klidu v Mádabě jsem použil k domluvě se svými přáteli z Beni Sachr.“* Cit. Musil, 2003, s. 140.

⁶⁴ Cit. tamtéž, 2003, s. 141.

⁶⁵ Tamtéž, ss.: 153-154.

⁶⁶ Tamtéž, s. 154.

obživu. Ivan Hrbek ve svém slavném úvodu ke Koránu příznačně shrnul život kočovníků větou: „*Bez velblouda by byl života na poušti a stepi nepředstavitelný.*“⁶⁷ Velbloud se stal pro kočovníky vším, poskytoval maso, mléko, kůži, vlnu, ale byl i nezbytným prostředkem pro přemísťování a kočování v souladu s ročním obdobím a výskytu pastvin a napajedel. Ve vyprahlém světě pouště se tak Slunci dostávalo zcela jiných symbolů a atributů, než například Měsíci, který dle víry zajišťoval vláhu, přinášel sebou chlad a vnášel do živých bytostí život.⁶⁸ Musilovo podrobné vyprávění jasně dokazuje nakolik války a válečné nájezdy determinovaly arabské kmeny a klany, přesto, tak jako u předislámských Arabů, se beduíni vyhýbali zbytečného prolévání krve a v lehčích případech provinění proti zvykovému právu docházelo k ekonomickým kompenzacím ve formě peněz nebo dobytka.⁶⁹ Při studii textů si lze povšimnout, jaké měl Alois Musil výjimečné diplomatické schopnosti, díky kterým si zajistil vážené postavení i v dalším nejmocnějším kmeni Blízkého východu, u beduíňů ar-Ruwallah. Ti v době průzkumů Amry vedly válku s kočovníky Banú Sachr a pro nezkušeného cestovatele se vstup na zneprátelená teritoria mohl stát osudným (sám Alois Musil byl několikrát přepaden a okraden). Musilovy popisy kmene z jejich každodenního života potvrzují hypotézy, že společenská struktura pouštních oblastí Jordánska, Sýrie a Arábie se ještě v 19. a raném počátku 20. století nelišila od doby života Proroka Muhammada – stále v oblasti dominoval kočovný způsob života a hierarchická kmenová uspořádání. Společenská diferenciací umožňovala i vlastnictví otroků, Alois Musil ve svých pracích popisuje svého přítele černého otroka Gafala, příslušníka kmene Banú Sachr.

⁶⁷ HRBEK, I.: *Korán*. Odeon, Praha, 1972, s. 10.

⁶⁸ Podrobněji níže.

⁶⁹ Viz Musil, 2003, s. 142.

3.3. Výzkum arabského kmene Šammar

„Šammarové se živí po několik měsíců datlemi. V období sucha opouštějí své území a táhnou k Eufratu, kde najdou jejich stáda hojně vody a pastvy.“⁷⁰

(Alois Musil)

Arabský kmen Šammar (شَمَّر) byl jedním z nejvýznamnějších kmenů na území dnešní Saúdské Arábie, částí Sýrie a severního Iráku dodnes obývajících určité jejich části. Profesor Alois Musil pobýval v jejich tábore zejména mezi lety 1914 až 1915 a své obsáhlé poznatky o tomto kmeni shrnul v knize *Mezi Šammary. Z výzkumné cesty Šťastnou Arabií* (1931). Dílo daleko přesahuje svou formou klasické cestopisy a po odborné analýze obsahuje detailní údaje společensko-historických a etnografických dat s přesahem do etnologie, kdy se Musil zabývá i mezi-kmenovými vztahy a aliancemi. Dle popisů Aloise Musile byli příslušníci kmene Šammarů závislí na vlivné šammarské dynastii Rašídovců severního Nadždu a byli povinni odvádět pravidelné daně za ochranu jejich tábořišť. Vztahy mezi arabskými kmeny byly v době Musilova působení velice napjaté, jelikož každý se snažil uplatňovat svou moc. Zejména šammarští Rašídovci byli v silné opozici proti saúdské dynastii, o jejichž stoupajícím vlivu v oblasti za pomoci nové náboženské ideologie a válek se Musil ve svých dílech často zmiňuje. Způsobené změny se tak dotýkaly závislých kmenů a klanů v pouštní oblasti an-Nafúd (dnešní severo-centrální Saúdská Arábie).

Musilovy etnografické údaje o Šammarech zahrnují i popisy dělení roku, pečlivě se také věnuje personifikaci přírodních sil a prosbám za déšť, ty sesílá dle beduínské tradice archanděl Gabriel (*Džibríl*), který dle islámské tradice snesl Proroku Muhammadovi Korán. Dle Musilových zápisů tvořily datle, vedle velbloudího mléka, podstatnou část stravy Šammarů – měli se jimi živit i po několik měsíců.⁷¹ Šammarové datle nejrůzněji zpracovávali, například je mísili s pelyňkem pro odpuzení molů. Připravovali také tzv. „*bačír*“, jenž Musilovy „*hrubě nechutnal*“ jelikož připomínal chuť čokolády. Jednalo se o praženou směs datlí a semhu (jednoleté byliny).⁷² Musil své dílo *Mezi Šammary* opatřil také nákresy ukázek materiální kultury Šammarů spojené s jezdeckým, jako je například nákladní sedlo a zdobná velbloudí ohlávka nebo náčrtů dřevěného nástroje na čerpání vody. Velice zajímavým poznatkem je

⁷⁰ Cit. Musil, A.: *Mezi Šammary. Z výzkumné cesty Šťastnou Arabií*. Novina, Praha, 1931, s. 10.

⁷¹ Musil, 1931, s. 10.

⁷² Tamtéž, ss. 10-11.

hlavní slovo matek při výběru dětských jmen, ty se překvapivě nevybíraly s ohledem na klasická zbožná islámská jména: „*Jméno prorokovo a jména jeho příbuzných nejsou o nic lepší než jména různých zvířat, útvarů půdy nebo událostí přírodních.*“⁷³ Tímto šammarským pohledem se podobali severoamerickým indiánům. Šammarové, stejně jako Banú Sachr nebo ar-Ruwallah, sdíleli stejnou představu o podobě ráje: „*Ráj, zahrada Alláhova, je pod zemí. Prší tam vydatně každý rok, doba blahobytu nikdy nechybí.*“⁷⁴

3.4. Výzkum zvyků a obyčejů severoarabských beduínů ar-Ruwallah

„*The Rwala are recognized by all their neighbours as the only true Bedouin tribe of northern Arabia. Traveling and camping with them for months I had ample opportunities of studying their life.*“⁷⁵

(Alois Musil)

Zvyky a obyčeje severoarabských beduínů ar-Ruwallah (الرواله)⁷⁶ se staly předmětem výzkumné činnosti profesora Aloise Musila mezi lety 1908 a 1915.⁷⁷ Musilův hluboký zájem o kočující pastorální společnost je však znatelný již před tímto rokem a už od roku 1896 se okrajově zabývá arabskými beduíny. Profesor Alois Musil věnoval beduínům ar-Ruwallah velmi zvláštní pozornost a po dlouhém soužití v kmeni byl iniciován na ruwallského náčelníka. Slovo beduín pochází z arabského „*badw*“ (بدو) a přenesený význam slova zní „*ten, který obývá poušť*“ - tak by se dal definovat život ruwallských beduínů. Beduíni (*badawí*) se rozdělují do dvou základních skupin, na chovatelé velbloudů vyskytující se v pouštním vnitrozemí, jako jsou například Ruwallové, a na druhou skupinu chovatelé ovcí a koz. Za opravdové a nadřazené badawí jsou považováni obyvatelé vnitřní pouště a závislé kmeny a klany platí „*daně*“ za svou

⁷³ Musil, Mezi Šammary, 1931, ss. 10-11.

⁷⁴ Tamtéž, s. 64.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ V předešlé bakalářské práci jsem používala jeden z možných ustálených názvů „*ar-Rwala*“, pojem vyskytující se zejména v anglosaské odborné literatuře ve formě „*Rwala*“ využívající jeden z možných anglických přepisů z arabského jazyka (tuto formu v anglických publikacích používal i prof. Alois Musil). V anglické odborné literatuře se rovněž vyskytují tvary: „*Ruwayla*“; „*Ruweilah*“ nebo „*Ruwallah*“. Viz Stokes, J. (ed.): *Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East*. Infobase Publishing, Inc., New York, 2009, s. 591. V této diplomové práci pracuji s termínem „*ar-Ruwallah*“, pro přesnější přiblížení arabského slova الرواله.

⁷⁷ Viz Musil, 1928, s. XIII.

ochranu, které jim kočovníci pouště poskytují.⁷⁸ Profesor Alois Musil zahrnul kmen ar-Ruwallah k hlavní arabské kmenové konfederaci 'Anazah⁷⁹ rozprostírající se na území dnešní Saúdské Arábie a částí Sýrie a Iráku. Pozdější autorka Touvia Ashkenazi se ve své studii z roku 1948 věnované právě této konfederaci shoduje s Musilovým údajem, že dle ruwallské tradice kmenová konfederace 'Anazah sdílí společného předka (otce). Rovněž se dále shodují v klasifikaci kmenů Zana Bišr a Zana Muslim.⁸⁰ Zajímavě se jeví i údaj o přiřazení Ibn Sabbáha a Ibn Sa'úda (tedy pozdější nezávislé dynastie Sa'údů a zakladatele moderní saúdské monarchie). Kmeny a klany sdružující se v konfederaci 'Anazah spojuje společný předek ve striktně patrilineárních genealogiích. Kmen ar-Ruwallah rozděluje sociální strukturu všech Arabů na usedlé obyvatelstvo (*hazar*) a na kočovné ('*arab*). Hazárové jsou dále děleni na plno-usedlíky (*karáwna*) a na polo-usedlíky (*ra'w*). Společenský systém beduínů ar-Ruwallah se klasifikuje jako náčelnický a nejvyšší zástupce kmene je vybrán z řad nejschopnějších a nejváženějších mužů díky svým jedinečným „*duševním i fyzickým schopnostem*“.⁸¹ Kočovníci vyzdvihují vlastnosti opravdového muže (*murúwa*) a mnohdy vedou války proti jiným kmenům a klanům a podnikají tzv. kořistnické nájezdy. Nájezdy patřili v tehdejší společnosti k hlavním soci-kulturním rysům kočovné společnosti. Mezi kmeny byl dodržován konsensus o vyhýbání se zbytečně prolité krve – pakliže se určitý kmen proti tomuto obyčejí prohřešil a pobil za nepřítomnosti mužů ženy, děti a starce (Musil zmínil ve svých dobových záznamem například krvavý nájezd Šarárátů) byl poškozeným kmenem tvrdě potrestán.

Povinností každého ruwallského muže je oženit se ženou a zajistit rodu potomky, klanu pokračovatele a kmenu kontinuitu – bez potomků (*ahl*) by byli beduíni zatraceni. Svatba ruwallského muže se ženou je uzavřena na základě oboustranné náklonosti a lásky. Náklonost mezi Ruwalli se objevuje už od útlého věku a členové kmene brzy rozpoznají již u dvanáctiletých jinochů a dívek jejich city, ty se projevují například vzájemnou družbou a pomocí při práci stavení stanů nebo čerpání vody. Postupná sílící náklonost je projevována úslovím: „*Láska pochází od Alláha*.“⁸² a vyjadřuje beduínskou toleranci k přirozenosti lidských citů. Výběr vhodné manželky je však přísně limitován. Ruwallský muž si nemůže vzít za manželku rozvedenou ženu svého syna ani otce nebo dceru jeho bratra nebo sestry, ani příslušníci závislého kmene (například al-Huwáját). Sňatek s otrokyní je přísně zakázán pod

⁷⁸ Srov. Raswan, C. S.: *The Black Tents of Arabia. My Life Amongst the Bedouins*. Taylor & Francis Group, London – New York, 2016 (Reprint), s. 258.

⁷⁹ Možno také 'Anizah; 'Aniza.

⁸⁰ Srov. Ashkenazi, T.: The 'Anizah Tribes. In.: *Southwestern Journal of Anthropology*. Vol. 4, No. 2, The University of Chicago Press, 1948, s. 227; Musil, 1928, s. 46.

⁸¹ Srov. Musil, 1928, s. 50.

⁸² Viz tamtéž, s. 135.

trestem smrti, pakliže tak muž učiní, pošpiní tím pověst kmene ohrožením správné kontinuity rodových genealogií.⁸³ Sváteční svatební obřadnost je jedna z nejzásadnějších událostí v životě pouštních kočovníků a nikdo se nechce proti ustáleným zvykům a obyčejům postavit. Svatba je předznamenávána tzv. obdobím námluv, je však nevhodné, aby mladý muž žádal otce nevěsty o svolení k sňatku, to většinou řeší otcové a vážení příslušníci kmene, přesto vše je ponecháno osudu a netrpělivý muž je chlácholen slovy: „*Jestli je to vůle Alláha, stane se tak.*“ Pakliže otec nevěsty ke sňatku svolí je uzavřen sňatek mezi mužem a ženou. Období svatby provází spontánní nebo ustálená zamilovaná poezie - tím je vyjádřena láska beduína k beduínské ženě. Kompenzace za nevěstu je povětšinou tvořena dvěma velbloudy. Svatební obřad není provázen speciálními ceremoniemi, obvyklé bývá poráženo jedna velbloudice a rozdělení masa mezi členy kmene. Musil poznamenává, že v den konání svatby nejsou pozvaní zvláštní hosté a není zvyklostí darování svatebních darů. Obřad je oproštěn bujarého veselí, zpěvu a tance, kromě malého obřadního kruhového stanu.⁸⁴

Dle zvykového práva beduínů ar-Ruwallah se může muž oženit s další ženou, nicméně dle Musila se tak stává zřídka kdy, aby měl muž ženy dvě nebo snad tři, a u beduínů se v praxi vyskytovaly spíše monogamní svazky a za podmínek vzájemného souznění a zajištění pokračovatele rodu (zejména narodí-li se chlapec) je svazek naplněn celoživotní věrností.⁸⁵ Příchod dětí do rodiny je očekávanou radostí a po čase jsou dívky i chlapci připraveni na rituální obřizku. Zvykové právo umožňuje za velmi jednoduchých okolností rozvod dvou lidí, obzvláště ze strany muže, který nemusí udat žádný důvod odluky, to je většinou praxe mladých náčelníků, kteří se chystají v rámci kmenových aliancí vstoupit do politicky výhodného sňatku s dcerou jiného náčelníka. Rozvedené ženy však neutrpí společenskou hanu a odchází s veškerým svým majetkem ze stanu muže do stanu svých rodičů – tím rozvod nabírá plné platnosti.⁸⁶ Profesor Alois Musil dále popisuje:

„No quarreling, words of abuse, or lamentations of married couples are ever heard in the Rwala camps. A man ought never to be seen beating his wife or vice versa, as by doing so they would disgrace themselves and their respective kins for all time. [If] they do so – for then the husband’s kin and the woman’s kin as well as all the neighbors would come over and expel them from both the camp and the tribe“⁸⁷

⁸³ Musil, 1928, ss. 136-137.

⁸⁴ Tamtéž, ss. 228-229.

⁸⁵ Viz tamtéž, ss. 229-230.

⁸⁶ Tamtéž, ss. 232-233.

⁸⁷ Cit. Musil, 1928, s. 234.

3.5. Komparace islámské věrouky a beduínské náboženské praxe

3.5.1. Základy islámské věrouky

„Vyznávám, že není božstva kromě Boha a že Muhammad je posel Boží.“

(Šaháda)

Islám se, jako výsostně ortopraktické náboženství, zakládá na množství rituálních nařízeních, jež je zbožný muslim povinen dodržovat. Jakýsi středobod těchto povinností je vyzdvihnut v tzv. pěti pilířích či sloupech víry *arkán ad-dín* (أركان الدين), založených na textu Koránu a shrnutých podle tradice Prorokem Muhammadem⁸⁸ do ucelené podoby, tvořící hlavní povinnosti muslima ve vztahu k Bohu (*ibádát*). Těchto pět povinností představuje vyznání víry (*šaháda*), modlitba (*salát*), almužna (*zakát*), půst (*sawm*), a náboženská pouť do Mekky (*hadždž*). Muslimští právníci (*fuqahá'*) věnují těmto povinnostem samostatné dlouhé kapitoly v právních knihách a tyto „sloupy víry“ daleko přesahují individuální závazek člověka vůči Bohu a fungují jako vyjádření sounáležitosti a jednoty světové muslimské obce (*umma*). Šaháda⁸⁹ představuje jednoduché vyznání víry, jež muslim opakovaně při různých příležitostech vyslovuje. Sestává se ze dvou krátkých vět, v nichž se muslim vyznává ze svého přesvědčení o jedinství Boží a o správnosti Muhammadovy profecie: „Vyznávám, že není božstva kromě Boha a že Muhammad je posel Boží“⁹⁰. Šaháda je významnou součástí života všech pravověrných muslimů a je součástí textu modlitby. Má se šeptat do ucha novorozencům, vyslovit na rozloučenou se zesnulým. Podle „šarí'y“, Božího zákona v islámu, ji má muslim v ideálním případě vyslovit jako poslední slova před smrtí ve chvíli, kdy se ho andělé zeptají na jeho Pána.⁹¹ Vyslovení šahády s upřímným záměrem je také nezbytným a vlastně formálně jediným předpokladem pro konverzi nemuslima k islámu.⁹² Muslimové považují za vnitřní

⁸⁸ Prorok Muhammad (570?-632) poprvé vystoupil roku 613 v Mekce a začal veřejně kázat o jedinnosti Boha a o poselství nové víry seslané archandělem Gabrielem (*Džibrílem*). Za počátek muslimského kalendáře se považuje rok 622, tzv. Muhammadova „*hidždra*“, tj. odchod z Mekky do Medíny. Více o životě Muhammada viz Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*. Vyšehrad, Praha, 2006, ss. 11-25; Ishák, I.: *Muhammad, život Alláhova proroka*. Leda, Praha, 2009; Cook, M.: *Muhammad*. Oxford University Press, Oxford, 1996.

⁸⁹ V českém překladu „svědectví“ či „dosvědčení“.

⁹⁰ Arabsky: أشهد ان لا إله إلا الله وأشهد ان محمد رسول الله („*Ašhadu an lá iláha illá 'lláh wa ašhadu an Muhammad rasúlu 'lláh*“).

⁹¹ Mendel, Miloš: Vyznání víry. In: Pavlincová, Helena a kol.: *Slovník – judaismus, křesťanství, islám*. Mladá fronta, Praha, 1994, s. 454.

⁹² V současné politicky bouřlivé situaci se upíná pozornost i k širšímu smyslu šahády, neboli naplnění víry v podobě položení života za ní. Souvislost mezi dosvědčením víry a mučednictvím není vlastní pouze islámu;

obsahovou součástí šahády obsah víry přítomný v bohatě strukturované islámské teologii a respekt k etickým normám vytyčeným Koránem a sunnou, prorockou tradicí.

Salát je závazná modlitba s přesně vymezeným průběhem, jíž muslimové vykonávají pětkrát denně ve stanovených časech.⁹³ Jedná se o modlitbu za úsvitu (*salátu-l-fadžr*), polední modlitbu (*salátu-z-zuhr*), odpolední modlitbu (*salátu-l-'asr*), modlitbu při západu slunce (*salátu-l-maghrib*) a večerní modlitbu (*salátu-l-'išá'*). Počátek modlitebních časů oznamuje z minaretů mešit muezzinovo (*muadhhdhin*) volání „*adhánu*“ a jako modlitební čas je považována celá doba až do *adhánu* následujícího. Vykonat modlitbu je náboženskou povinností každého dospělého (*báligh*) a duševně způsobilého (*'áqil*) muslima, v případě nemoci lze, podle jejího charakteru, absolvovat modlitbu zjednodušenou, případně ji vynechat za předpokladu pozdější náhrady (*qadá'*). Kromě *salátu* existují i jiné modlitby, jež jdou nad rámec základní povinnosti jako je prosebná modlitba (*du'á'*) či modlitby súfijských řádů (*wird* či *dhikr*). Modlitbu není nutné vykonávat v mešitě a lze ji provést de facto na libovolném místě za předpokladu směřování modlícího se čelem k Mekce a dodržení pravidel rituální čistoty.

Islámské právo rozlišuje těžké (*džanába*) a lehké (*hadath*) znečištění. K těžkému znečištění dochází při jakékoliv formě sexuální aktivity, u žen navíc při menstruaci a v šestinedělí, a lze jej odstranit pouze důkladným omytím celého těla (*ghusl*). K znečištění lehkého rázu dochází potom při styku s lihovinami, nečistými zvířaty (psi, vepři aj.), krví a extrementy, dotekem pohlavních orgánů a rovněž spánkem. K odstranění lehkého znečištění stačí omytí částečné (ruce, nohy a obličej), k jehož provedení bývají mešity vybaveny umývárny.⁹⁴ V islámu neexistuje mše tak, jak ji známe z křesťanství, při muslimské modlitbě v mešitě není přítomen kněz aktivně vedoucí bohoslužbu, funkcí „*imáma*“ je pouze vedení společné modlitby, jinak se postavení *imáma* nijak neliší od postavení ostatních věřících.⁹⁵ Při této modlitbě se věřící řadí do řad za *imáma*, ženy se nejčastěji řadí za muže, případně se modlí ve speciální místnosti. V některých mešitách se dokonce modlí ženy s muži společně, v jiných jsou naopak veřejné modlitby zcela vyloučeny. Forma modlitby a pohyby, jež jí provázejí, je v závislosti na denní době pro všechny muslimy prakticky totožná, pouze se mírně liší její provedení podle jednotlivých právních škol (*madhabů*) a u žen.⁹⁶ V pátek, jenž je muslimy

totožnou etymologii lze vysledovat i u latinského výrazu pro křesťanského mučedníka – „*martyr*“, jehož původní význam, jako u muslimského „*šahída*“, je rovněž „*svědek*“. Více viz Kropáček, 2006, s. 92.

⁹³ Sunnitě vykonávají modlitbu pětkrát denně oproti šiitům mající stanovené modlitby třikrát denně.

⁹⁴ Více o tzv. rituální čistotě Kropáček, 2006, ss. 93-95.

⁹⁵ Küng, H.: *Islam. Past, Present & Future*. Oneworld Publications, Oxford, 2007, s. 127.

⁹⁶ Pro podrobnější popis průběhu denních modliteb např. Abdalati, H.: *Zaostřeno na islám*. Viz: <http://www.islamweb.cz/elknihovna/zni/zni.pdf>, ss. 41-46.

považován za duchovní vrchol týdne, probíhá v poledne velká hromadná modlitba (*salátu-l-džum 'a*), jež představuje ve všech muslimských zemích společenskou událost. Během páteční modlitby probíhá v mešitě rovněž kázání (*chutba*), v němž se pověřený kazatel (*chatíb*) zaobírá náboženskými, etickými, právními, společenskými, politickými či jinými otázkami. Muslimové považují salát za něco víc, než jen obyčejnou modlitbu; jedná se o „*nevyrovnatelný a bezpříkladný způsob rozumové meditace a duchovní oddanosti, morálního růstu a fyzického cvičení.*“⁹⁷

Zakát bývá zpravidla překládán jako almužna, i když přílehavějším názvem by možná byla náboženská daň. Požadavek na soucit a solidaritu se slabšími byl v islámu přítomen od samého počátku, v raném mekkánském období se však omezoval pouze na naléhavý apel na dobrovolnou dobročinnost (*sadaqa*), teprve po ustavení muslimského státu v Medíně se začala postupně vyvíjet instituce povinné náboženské daně. Za Muhammadova života se však ještě stále jednalo o předem nespecifikovanou částku, jež měla představovat přebytek dotyčného muslima, teprve v době rozmachu chalífátu se zakát mění v přesně stanovenou daň, jíž byli povinni platit všichni muslimové, jejichž majetek přesahoval určitou částku. Podle klasického islámského práva se zakát odvádí jednou ročně ze stanovených druhů majetku (plodiny, zvířata, zlato, stříbro, v dnešní době peněžního příjmu), a jeho výše se nachází na 2,5% celkového zisku, v případě plodin potom na 5 či 10%. Příjemci zakátu měli být chudí a potřební muslimové, otroci, zadlužení a ti, kteří „*kráčí na cestě Boží*“, ať již se jednalo o různé kazatele, dervíše či válečníky. V dnešní době se zakát často vyzvedává jako výmluvný doklad hlubokého sociálního rozměru, obsaženého v islámském náboženství.

Sawm je povinný třicetidenní půst v měsíci ramadánu, jenž zavedl prorok Muhammad, krátce po ustavení medínské obce. Od východu do západu slunce je věřící povinen se zdržet jídla, pití, sexuální činnosti. Muslimové se rovněž mají vzdát sváru, neslušného chování a ve zvýšené míře konat dobré skutky. Z velmi náročných pravidel půstu existují četné výjimky, jež platí např. pro děti, duševně či fyzicky nemocné, jedince cestující na velké vzdálenosti, staré lidi, těžce pracující, ženy během těhotenství, kojení či menstruace.⁹⁸ V každém případě ovšem platí, že ramadánový půst velmi silně ovlivňuje podobu veřejného života v muslimských zemích a výrazně se promítá například do pracovní doby zaměstnanců, otvíracích dob obchodů atd. V otázce dodržování půstu platí poměrně silný veřejný konsenzus, a byť se situace v jednotlivých zemích dost liší, obecně platí, že by ho jinověrci a méně zbožní muslimové měli

⁹⁷ Abdalati, s. 37.

⁹⁸ Tamtéž, s. 58.

respektovat a stravovat se přes den spíše v ústraní. Ramadán představuje měsíc plný kontrastů, zatímco přes den muslimové prožívají momenty sebezapření, po setmění se oddávají bujarému veselí a oslavám, jež vrcholí závěrečným svátkem ukončení půstu (*'id al-fitr*), během nějž se rodiny navštěvují a předávají si dárky. Terčem kritiky se v poslední době, podobně jako u křesťanských vánočních oslav, stává silná komercializace období ramadánu a celkově vysoká spotřeba potravin během něj, což se neslučuje s původními ideály postního měsíce, jako období pevné vůle a projevů solidarity s chudými. Vedle povinného půstu v ramadánu se mezi muslimy vyskytují i půsty dobrovolné či půsty fungující jako pokání při určitých proviněních. Sám Muhammad měl údajně ve zvyku se v každém měsíci postit minimálně tři dny.⁹⁹

Hadždž, povinnost muslima vykonat, pokud mu to okolnosti dovolí, alespoň jednou za život pouť do Mekky, je posledním, pátým pilířem islámu. Myšlenku hromadné náboženské pouti k černé svatyni Ka'bě v určených dnech měsíce „*dhú-l-hidždža*“ byla Muhammadem přejata ze staroarabského pohanství, nicméně byla v islámském duchu ztotožněna s Abrahamem a Ismaelem, kteří údajně měli Ka'bu vystavět. Hadždž představuje duchovní vrchol života muslima. Ten by měl před jeho začátkem srovnat veškeré své dluhy a smířit se se všemi lidmi, s nimiž je ve sváru a odjet s předsevzetím zbožnějšího chování do budoucnosti. Sám hadždž se skládá z množství jasně stanovených úkonů, z nichž ovšem náboženskou povinnost představují pouze čtyři – rituál zasvěcení (*ihrám*), sedminásobné obejití Ka'by (*tawáf*), sedminásobný běh mezi pahorky Safá a Marwa (*sa'j*) a obřad stání na pahorku 'Arafát (*wuqúf*). Ostatní zvyklosti během pouti jsou pouhou tradicí, sunnou.¹⁰⁰ V minulosti hrál hadždž velmi významnou kulturní úlohu, střetávaly se během něj význačné osobnosti ze všech koutů muslimského světa. Prestižní charakter si pouť do Mekky uchovala podnes. Každoročně vykoná hadždž kolem dvou miliónů lidí, jiní se snaží vykonat alespoň tzv. malou pouť (*'umra*), již lze vykonat kdykoliv mimo dny závazné pro hadždž, v průběhu kterého je počet poutníků z kapacitních důvodů značně omezen. V některých oblastech islámského světa podnikají muslimové, jimž se nepodaří dostat se do Mekky, poutě k různým lokálním posvátným místům.

Tak jako život muslima od narození až do smrti provází šaháda, je i víra v posmrtný život ústřední součástí islámu. Koránské súry tzv. mekkánského období popisují, co bude čekat člověka, až předstoupí před poslední soud – věřící budou odděleni od nevěřících a stanou po pravici a po levici. Zbožní a pravověrní muslimové se ocitnou v ráji: „*mezi lotosovými stromy bezostnými a mimózami plody ověšenými, pod stínem protaženým u vody tekoucí, s ovocem*

⁹⁹ Haeri, Šajch Fadhlalla: *Základy islámu, Tradice, historie, vývoj, současnost*. Votobia, Olomouc, 1997, s. 62.

¹⁰⁰ Podrobněji o průběhu náboženské pouti hadždž Kropáček, 2006, ss. 110-113.

v hojnosti nevyčerpatelným, nezakázaným, na kobercích zdvižených.“¹⁰¹ Ráj je dle koránské tradice popisován jako místo v zahradách nevyčerpatelné hojnosti a blaženosti, ostatně i arabský název ráje je *džanna* (zahrada).¹⁰² Peklo (*džahannam*) je místem, kam budou sesláni lidé po levici: „*Ti budou ve větru žhavém a ve vodě vroucí, ve stínu dýmu černého, ani ochlazení, ani osvěžení nepřinášejícího.*“¹⁰³ Korán rovněž věnuje samostatnou síru džinům, nadpozemským bytostem, kterým beduíni přikládali zvláštní význam již v dobách předislámské Arábie; koránské zmínky o džinech jsou však nahodilé a věnují se těmto bytostem především v kontextu zvěstování nové víry a jejímu přijetí. Lidová víra a tradice v pozdějších dobách představují o nadpozemských bytostech například *ghúlech* rozvinuly pod vlivem perské nebo indické kultury a ty se pak odrazily i ve známé sbírce *Tisíc a jedna noc*.

Islám jako ortopraktické náboženství neupravuje jen věci duchovní, náboženští učenci (*'ulamá*) a právníci (*fuqahá'*) kladou značný důraz na dodržování islámského práva, šarí'y, která definuje i rodinné právo a postoj k ženám v muslimské patrilinéární společnosti. Za obecný úzus platí, že muslimka se musí provdat pouze za muslima, oproti muži, který se může oženit i s křesťanskou nebo židovkou. Muž nevěstě rovněž vyplácí věno, *mahr*. „*Rozvod (taláq) má podle šarí'y nejčastěji podobu zapuzení či propuštění ženy mužem. (...) Zapuzující výrok je třeba pronést třikrát.*“¹⁰⁴ Islámské právo rozpracovává i tzv. čekací lhůtu (*'idda*), ve které se žena nesmí znovu provdat, trvající zhruba tři měsíce, nicméně i v této době má muž právo vzít si ženu zpět. Lhůta končí po čtyřech měsících a po této době, jestliže je provázena odlukou, je uzavřena rozvodem.¹⁰⁵ V manželství má muž právo zakázat manželce vycházet z domu a limitovat její kontakty s příbuzenstvem. Zajímavostí může být, že islámský svět nahlíží na polygamii jako na lidskou přirozenost a forma „*evropské monogamie*“ je někdy vnímána za pokrytectví, nicméně i o tom se v současné době vedou debaty, zejména v reformních a modernistických vrstvách muslimské společnosti.¹⁰⁶ Výše bylo stručně formulováno pět základních pilířů islámské víry, kterou je věřící povinen dodržovat, dále posmrtný život a okrajově bylo nastíněno i islámské rodinné právo za účelem uvedení kontrastu s beduínským zvykovým právem a náboženským vnímáním. Beduínská „*ortopraxe*“ je tak vzdálená i samotným základům islámské věrouky.

¹⁰¹ Hrbek, 1972, s. 141.

¹⁰² Srov. Kropáček, 2006, s. 84; Hrbek, 1972, s. 141.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Kropáček, 2006, s. 128.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, ss. 128-129.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 130.

3.5.2. Náboženské vnímání arabských beduínů

„Islám se záhy rozšířil po dalekých končinách světa, ale v Arabii velké obrody nepůsobil. Zvyky a obyčeje obyvatelstva se ukázaly býti silnější než zjevení Muhammadova a nálezy vykladačů jeho zákona.“¹⁰⁷

(Alois Musil)

Náboženské vnímání nejen beduínů ar-Ruwallah, jak bylo předznamenáno v předešlé části, bylo překvapivě v silném rozporu již se základní islámskou věroukou (*sunnou*). Arabští beduíni se nemodlili pět krát denně směrem k Mekce dle stanovených časů, nedodržovali příkazy islámské rituální čistoty a ve svém výsledku se za muslimy ani nepovažovali.¹⁰⁸ Musilovy vědecké výsledky rozpracovávající dichotomii religiózní představy beduínů a náboženství usedlíků patří v současné době za primární antropologické prameny a mnozí badatelé (Lancaster, Sweet, Brown, Ashkenazi) z jeho prací vycházeli. Musilův terénní výzkum je tak pro anglosaskou antropologii i evropskou etnologii zcela zásadní, zejména potvrzuje hypotézy o praktikování jakési beduínské náboženské syntézy předislámské víry s monoteistickým islámem. Předislámští Arabové, například Nabatejci, uctívali mnoho bohů, například bohyni plodnosti al-'Uzzá nebo bohyni al-Lát ztotožňovanou s řeckou Minervou. Ve staroarabském panteonu se vyskytoval i Alláh (otec al-Lát), který se později stal jediným Bohem v islámu.¹⁰⁹ Profesor Alois Musil shrnul spojitosti a rozdílnosti víry mezi Araby těmito slovy:

„Všichni obyvatelé Arabie, jak usedlíci, tak kočovníci, věří v jediného, osobního, neviditelného, všudypřítomného Alláha. U kočovníků, obzvláště chovatelů velbloudů, připomíná tato víra se svými úkony náboženství starozákonních patriarchů. Nemají ani svatých míst, svatých věcí a prostředníků mezi člověkem a Alláhem, ani přesně stanovených modliteb. Muslimy jsou jen podle jména: ve skutečnosti se málo starají o islámské předpisy.“¹¹⁰

Koránské popisy pekla a ráje se rovněž rozcházejí s beduínskými představami, tak, jak byly posbírány Aloisem Musilem. Beduíni věřili, že se peklo i ráj nachází v podzemí, tedy z přímého dosahu Slunce, personifikované zlé stařeně, která vysává z pozemských bytostí

¹⁰⁷ Cit. Musil, A.: *V posvátném Hedžázu*. Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha, 1929, s. 185.

¹⁰⁸ Viz poznámka pod čarou č. 23.

¹⁰⁹ Srov. mekkánskou súru Koránu: „*Uvažovali jste o al-Lát a al-'Uzzá a Manát, té třetí, jiné? Vy syny byste měli mít o On [Alláh] pouze dcery? To vskutku rozdělení by bylo nerovné! Ony nejsou nic než jména, kterými jste je vy a vaši otcové nazvali a o nichž neseslal Bůh žádné zplnomocnění.*“ Cit. Hrbek, 1972, s. 154. Kult bohyně al-Lát zanikl rozbořením svatyně v Tá'ifu Muhammadovými vojsky.

¹¹⁰ Cit. Musil, Mezi Šammary, 1931, s. 78.

život. Ruwallští beduíni věřili, že jejich život upravuje a naplňuje Měsíc – Pán Shromážditel vodní páry vyvolávající déšť, přinášející vláhu a zajišťující rostlinám růst, na nichž jsou závislí velbloudi a ovčí stáda. Měsíc, z pohledu beduínů, byl, oproti jeho manželce Slunci, sličným nestárnoucím jinochem prchajícím z jejího dosahu, hněvu a neukojitelného chtíče.¹¹¹ Slunce i Měsíc pro svou rozdílnost utrpěli zranění při jedné ze svých hádek a zůstali každý bez oka, od té doby jsou na jejich povrchu vidět šrámy a jizvy. Alois Musil podrobně popisuje rovněž další víru v nadpozemskou bytost jménem „Hawt“, obrovské ženské rybí monstrum a společný nepřítel Slunce i Měsíce od pradávných věků.¹¹² Kdykoliv má Hawt příležitost, otevře svou ohromnou čelist a pokouší se je spolknout. Beduíni ar-Ruwallah v této spojitosti nervózně přihlížejí možnému nebezpečí Měsíce¹¹³ a chtějí zastavit náhlé výpady Hawt, v táboře proto bdí každou noc hlídka a dohlíží na bezpečnou cestou měsíce po noční obloze. Ruwallským táborem zazní výkřiky, jakmile je Hawt v dosahu měsíce a muži i ženy se snaží hlukem zahnat rybí monstrum. Zvláštní pozornost je věnována první noci v novoluní (*lajlat as-sarra*), kdy Měsíc není na noční obloze vidět (nachází se mezi Zemí a Sluncem) a beduíni napjatě očekávají následující noc, kdy se na obloze objeví dorůstající srpeček Měsíce. Pohled na nový cyklus vyvolává útechu, radost i jistotu a je provázen slovy: „Ó, nový měsíci! Ó, pane! Ó, náš dobrodínče! Ó, mocný nový Měsíci! Ó, ty, který jsi nás zachránil (od útoku) tento skončený (měsíc), zajisté nás ochráníš v tom, který teď začíná!“¹¹⁴ Profesor Alois Musil shrnul rozdílnost beduínské religiozity determinovanou přírodními silami a víru v nadpřirozené spirituální síly takto:

*„The Bedouin does not think deeply on religious matters and follows no rules in his religious observance. Nevertheless, he guides himself in all his social and private undertakings by certain fixed customs, observes the various natural phenomena, and pays heed to internal impulses and dreams which he holds to be signs or warnings sent to him by spiritual beings who wish him either good or ill. He is a firm believer in the existence of spirits.“*¹¹⁵

Beduíni ar-Ruwallah věřili i v jiné nadpřirozené úkazy i síly a přírodním znamením v poušti přikládali nesmírnou váhu. Číselná symbolika¹¹⁶ a znamení v poušti byly bedlivě sledovány. Zvířata patřila k těmto úkazům jako k poslům dobrých či špatných zpráv. Liška byla nejsledovanějším zvířetem pouště a svými pohyby předurčovala úspěch či neúspěch

¹¹¹ Srov. Musil, *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*, 1928, s. 1.

¹¹² Musil, *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*, 1928, s. 1-2.

¹¹³ O Slunce, starou kostnatou stařenu, se nebojí, neboť ani příšerné monstrum *hawt* ji nemůže strávit. Tamtéž.

¹¹⁴ Cit. Musil, 1928, ss. 2-3.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 389.

¹¹⁶ Podrobněji o číselné symbolice beduínů viz kapitola zabývající se obdobím Československého rozhlasu.

kořistnického nájezdu. Podobnou zprávu mohla předat i bílá klisna, pakliže na volno držela hlavu vysoko před nájezdníky. Jezdci popohání své velbloudy vpřed s vírou vydatné nájezdnické kořisti, jakmile zahlédnou hyenu náhle vyskočíc ze své nory, ta jakoby ukazovala zdárný směr cesty.¹¹⁷ Nejen zvířata mohla být nositeli šťastných nebo špatných zpráv, například mezi Ruwalli panovala víra o jednookém člověku jako o znamení neštěstí. Beduíni po setkání s takovým mužem museli obrátit velký kámen na důkaz „pohřbení“ špatného znamení. Pokud se beduín setrvává ve sňatku s hádavou a přehnaně kritickou osobou, bude také velice nešťastný, jak on, tak jejich děti.¹¹⁸ Poselství mohla být předávána i skrze sny:

„During sleep a man's soul moves among spiritual beings from whom it can learn all things hidden from men, whether of the past, of the present, or of the future. In most cases Alláh is appealed to by the Bedouins to send them dreams concerning their return from an important undertaking.“¹¹⁹

Poselství jsou předávána například velitelům nájezdnické jízdy nebo náčelníkům během putování pouští, pokud ve snu vidí dívky s rozpuštěnými vlasy, nebo průzračnou vodu, zelenou travu a vařené maso, považuje to za dobrá poselství o zdárném návratu domů. Například Musil zaznamenal jeden sen náčelníka Ruwallů: ve snu uviděl misku plnou rýže a nabral si hrst do pusy; záhy musel rýži z pusy vyndat, byla příliš horká. Náčelník druhý den hovořil o svém snu se svými druhy a přirovnal jej ke zdárné kořistnické výpravě, o kterou však budou sami Ruwallové brzy připraveni.¹²⁰ Beduíni přikládala silný význam snům, duchovním bytostem, džinům a symbolům nalézající se v přírodě. Ta byla jejich „chrámem“, v té viděli přítomnost všeobjímajícího a všezahrnujícího Boha, Alláha. Mezi beduíni existovali lidé a léčitelé, kteří byli obdarováni spirituálními schopnosti uzřívat věci, které jsou z dosahu našeho rozumového chápání. Co se skutečně jeví z hlediska chápání a pojetí „islámu“ beduíny je následující pasáž knihy *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*:

„Among the Bedouins there are persons, both male and female, who know and see hidden things and are able to heal the sick. The Rwala call them collectively ahl as-sirr (...) and individually rá'as-sirr, a lord (or owner) of secrets, seer, whereas they are known among themselves as as-háb al-islám, owners of islam, possessing the protection of God.“¹²¹

¹¹⁷ Musil, 1928, s. 392.

¹¹⁸ Tamtéž, ss. 393-394.

¹¹⁹ Cit. tamtéž, s. 395.

¹²⁰ Srov. Musil, 1928, s. 398.

¹²¹ Cit. tamtéž, s. 400.

Musilem zaznamenané toto pojetí beduínské víry v „islám“ jako spirituální člověka přesahující Pravdy, Tajemství a Universa se jeví jako velice zásadní, jelikož umožňuje spirituální transcendenci mezi Bohem a lidmi, a Pravda může být předána jak vybraným mužům, tak i ženám. Profesor Alois Musil dále vysvětluje, že tento „*dar*“ je předáván v rodě z generaci na generaci, tuto skutečnost lze přirovnat ke spirituální islámské mystice súfismu (*tasawwuf*). Súfijské řády (*taríqy*) uctívají významné světce (stejně jako v křesťanských kultech) a těmto světcům je osvícení předávána v tzv. řetězu požehnání (*baraka*). Beduíni, na rozdíl od súfijů, nekonají poutě ke svatyním súfijských světců, žádná svatá místa ani hroby nemají, kvůli povaze kočovného života a trvalým přesunům. Musil také uvádí, že bylo nemožné stavení pohřebišť, tak, jak je známe z jiných kultur, právě kvůli frekventovaným kmenovým válkám, jejichž znepřátelení členové by hrobky významných náčelníků nebo „*vlastníků Tajemství*“ mohly znesvětit. Beduínská víra podrobně popsána v dílech profesora Musila se jeví jako původní prostá forma pouštního monoteismu vyvěrající z okolního přírodního prostředí. Existuje i výrok, že beduíni a jejich víra je duší islámu, na jejichž základech islám vznikl. Profesor Alois Musil často uváděl, že se vydal do pouště objevit Pravdu, byl přesvědčen, že poušť je determinantem vzniku původního a ryzího monoteismu – svou Pravdu tak možná našel poznáním života a svébytného náboženského myšlení pouštních beduínů ar-Ruwallah.

4. Odborná činnost prof. Aloise Musila

4.1. Odborná činnost

4.1.1. Náklad Americké zeměpisné společnosti (1926-1928)

„To Charles R. Crane who has made possible the publication of the results of the author's explorations of 1908-1915 and of his researches in oriental geography, history, archeology, and ethnology.“¹²²

(Alois Musil)

Profesor Alois Musil věnoval edici *Oriental and Explorations Studies* Americké zeměpisné společnosti publikované v letech 1926 a 1928 v New Yorku ohromné množství energie, usilovně pracoval na svých podkladech od roku 1923 a využíval veškeré dostupné vědecké poznatky a archivní materiály.¹²³ Podařilo se mu v obsáhlém korpusu shrnout veškeré své vědomosti zakládající se na výzkumech Blízkého východu zaměřených na „orientální geografii, historii, archeologii a etnologii.“¹²⁴ Edice vyšla pod patronátem České Akademie věd a Charlese R. Crana, amerického zámožného podnikatele a přítele československého prezidenta Tomáše G. Masaryka, jemuž profesor Alois Musil věnoval poslední ze šesti svazků *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* (1928). Editorské práci a úpravám se věnoval významný americký geograf a kartograf John Kirtland Wright (1891-1969). Znamý historik belgického původu George Sarton (1884-1956) věnoval jednu ze svých recenzí edici *Oriental and Exploration Studies* a v roce 1930 se o Musilovi vyjádřil jako o: „well known among geographers, ethnographers, and students of Arabia.“¹²⁵ Z uvedené věty je patrné, do jaké míry byl Alois Musil mezinárodně uznávaným vědcem, jak v rámci geografie, tak v oblasti etnografických studií arabského světa. Slavný George Sarton, tak jako mnozí soudobí historici a lingvisti, vytknul styl Musilových arabských přepisů, a absenci akademických odkazů, nicméně ocenil „autorovu konzistenci“ – v jedné věci se však i slavný historik a recenzent sám dopustil chyby:

¹²² Cit. Musil, A.: *Arabia deserta. A topographical itinerary*. American Geographical Society, New York, 1927, s. IV.

¹²³ Srov.: Žďárský, P. (ed.), Musil, A.: *Ze světa islámu*. Akropolis, Praha, 2014, ss. 43-45.

¹²⁴ Musil, 1927, s. IV.

¹²⁵ Cit. Sarton, G.: Review: *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* by Alois Musil and J. K. Wright. In: *Isis*. Vol. 14, No. 2, 1930, s. 444.

„The author [Musil] has apparently derived the totality of his knowledge from his own observations, for I did not find a single literary reference. In all probability he received some help from learned shuyukh, such as the one, al-shaykh Músa, whose portrait is published as frontispiece.“¹²⁶

Šajch Músa však nebyl autorův domorodý informátor, jak se Sarton mylně domníval, byl to profesor Alois Musil v beduínském oděvu, jedním z náčelníků kmene ar-Ruwallah. Musilova antropologická práce se ve světle této úsměvné epizody a Sartonova nedopatření jeví o to víc zdárnější – Musil se nezúčastnil jen klasického terénního pozorování, stal se jedním z právoplatných a uznávaných členů kmene, byl do něj inkorporován, stal se „pokrevním bratrem“. V historických kruzích se traduje i jiná událost, o Musilovým údajném ožení se s beduínskou ženou, nicméně soukromý Musilův život zůstává pouhou nevyřešenou historickou otázkou, výrazněji se projevuje jeho perfekcionismus a sklon k závislosti na vědecké práci, ten, vedle kněžské činnosti, v jeho životě zvítězil.

První svazek v řadě obsáhlého knižního počínu *The Northern Hegaz. A Topographical Itinerary* publikovala Americká zeměpisná společnost v roce 1926 a v jeho úvodu profesor Alois Musil nezapomíná na své díky soudobé České akademii věd a umění. Zvláštní pozornost v něm věnuje jordánskému městu Ma'án a přilehlým oblastem s ohledem na kmenová a klanová uspořádání jako je například klan al-Karášín, at-Taháta nebo kmen al-Huwajtát¹²⁷. *Arabia Deserta. A Topographical itinerary* je druhým svazkem v řadě publikovaným v roce 1927. Alois Musil do tohoto svazku zařadil i popisy kmene ar-Ruwallah ve spojitosti s jeho představitel šajchem an-Núrim. Svazek třetí s názvem *The Middle Euphrates. A Topographical Itinerary* byl publikován téhož roku jako *Arabia Deserta*. Zajímavostí může být, že Musil tento svazek věnoval tehdejšímu ministru zahraničí Edvardu Benešovi (1884-1948). *The Middle Euphrates* zahrnuje výsledky ze dvou výzkumných expedic (1912; 1915) v oblastech dnešní Sýrie a Iráku. Alois Musil věnuje pozornost i historickému vývoji a postavám starověké Mezopotámie a Předního východu (např. Aššurbanipalovi, Xenofóntovi). Musilův zájem o historii je úzce provázán s topografií a snaze přiřadit starověké názvy k soudobým lokalitám.¹²⁸

¹²⁶ Cit. Sarton, 1930, s. 445.

¹²⁷ Britský etnolog Richard Francis Burton (1821-1890) se rovněž ve své práci *The Land of Midian* (1879) zabýval arabským kmenem al-Huwajtát. Srov. <https://ebooks.adelaide.edu.au/b/burton/richard/b97m/complete.html#chapter14> (Dostupné na URL: 1. 6. 2018).

¹²⁸ Srov.: „I therefore tried to collect as many topographical names as possible as a basis for historical researches.“ Cit. Musil, 1927, s.

Čtvrtý svazek s názvem *Palmyrena. A Topographical Itinerary* věnoval Musil syrské Palmyře na základě svého podrobného výzkumu v letech 1912 a 1915. Zaměřuje se nejen na historické pozůstatky Palmyry, prostor je věnován i kmenům (Banú Sachr, ar-Ruwallah), okrajově se dotýká i starověké římské hranici Limes Romanus. Svazek *Palmyrena* byl publikován v roce 1927. Pátý svazek v řadě *Northern Negd. A Topographical Itinerary* vyšel o rok později a zabývá se oblastí severního Nadždu (an-Nafúdu, az-Zafíru, ad-Dhana) v dnešní Saúdské Arábii se zvláštním ohledem na soudobé arabské kmeny a klany, jako je například kmen Šammarů nebo klan Saúdu. Kniha *Northern Negd* je věnována Karle, sestře Aloise Musila.

Posledním svazkem v řadě byla pro antropologická a etnologická studia nejhodnotnější kniha s názvem *The Manners and Customs of the Rwalla Bedouins*. Profesor Alois Musil věnoval výsledky své badatelské práce Tomáši G. Masarykovi, prvnímu Československému prezidentovi: „*who for many years gave me support and encouragement in my explorations and studies.*“¹²⁹ Výzkum zvyků a obyčejů kmenů severoarabských beduínů ar-Ruwallha realizovaným profesorem Aloisem Musilem od roku 1908 prakticky až do roku 1917 a vědecké výsledky v ní shrnuté v knize patří k jednoznačným vrcholům Musilovy vědecké činnosti. Zahrnuje etnografické materiály zabývající se duchovní i materiální kulturou beduínů ar-Ruwallah, obsáhlou fotodokumentaci a nákresy. Z hlediska klasické antropologie si Musil všímá nejen sociálním statutu muže, ale také právy a povinnostmi žen a dětí. Množství akademických odkazů na tuto práci a odborníků čerpajících z Musilových prací publikovaných Americkou zeměpisnou společností je důkazem o zásadnosti této práce.

¹²⁹ Cit. Musil, A.: *The manners and customs of the Rwalla Bedouins*. New York, 1928, s. III.

4.1.2. Období Československého rozhlasu (1933-1938)

„Z Československého rozhlasu mne žádali, abych vám ze svých vlastních zkušeností a ze svých poznatků z Orientu něco pověděl (...).“¹³⁰

(Alois Musil)

Roku 2014 jsem realizovala výzkum v archivu Českého rozhlasu v Praze v rámci bakalářské práce s názvem *Odborná a popularizační činnost Aloise Musila, českého arabisty a orientalisty* za odborné pomoci Ivany Zuranové. Shromáždila jsem celkově patnáct přednášek profesora Aloise Musila věnovaných historicko-společenské problematice Blízkého východu, které pro tehdejší Československý rozhlas přednesl mezi lety 1933 a 1938. Český rozhlas v Praze uchovává v archivní databázi jen přepisy dobových nahrávek – zvukové nosiče se bohužel nezachovaly. Přednášky věnované Orientu profesor Alois Musil přizpůsobil úzu vysílacích norem a svým obsahem nepřesáhnul 15 minut. Cílem krátkých nahrávek bylo seznámit nejširší českou veřejnost s arabským světem, ale také s biblickými událostmi, lehkou, populárně-naučnou formou. Chronologický soupis¹³¹ veškerých dochovaných nahrávek uvádím níže:

- 1.) *Rodina v poušti* (24. 10. 1933)
- 2.) *V sídle Heroda krále* (24. 12. 1933)
- 3.) *Plukovník Lawrence ve skutečnosti a legendě* (26. 5. 1935)
- 4.) *Dobrá a špatná znamení v poušti* (22. 12. 1935)
- 5.) *Duchové v poušti* (25. 10. 1936)
- 6.) *Ve městě zbožného krále* (31. 12. 1936)
- 7.) *Sliby v poušti* (16. 2. 1937)
- 8.) *Velikonoce v poušti* (27. 3. 1937)
- 9.) *U válečného hrdiny* (9. 1. 1938)
- 10.) *Za štěstím do pouště* (19. 2. 1938)
- 11.) *V tajemném Hedžázu* (16. 3. 1938)
- 12.) *Hora Boží* (2. 7. 1938)
- 13.) *Vzpomínka na Arabii* (30. 10. 1938)

¹³⁰ Cit. SI: P 13678, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹³¹ Chronologický soupis názvu přednášek profesora Aloise Musila pro Československý rozhlas byl rovněž součástí předchozí bakalářské práce. Srov. Šajmovičová, 2015, s. 37.

14.) *Duše Araba* (15. 12. 1938)

15.) *Ve svaté zemi před 1938 lety* (23. 12. 1938)

Cyklus nahrávek pro Československý rozhlas otevřela unikátní přednáška *Rodina v poušti*¹³² odvysílaná 24. 10. 1933. Profesor Alois Musil se v této populárně etnografické přednášce věnuje statusu manželství a ženy, případným rozvodem a sňatkem. Rozpory s islámským právem šarí‘a a zvykovým rodinným právem ponejvíce reflektuje pasáž hovořící o odchodu právoplatné manželky na základě lásky (حُب) k jinému muži:

*„Vdaná žena má hojně příležitostí, aby se seznámila s jinými muži. Stan je rozdělen pouze záclonou, utkaná z kozí srsti. V oddíl pro muže a pro ženy. Hospodyně pozoruje a poslouchá jednotlivé návštěvníky a hosty, za pochodu se k ní často přidruží ten neb onen, pomáhá jí narovnat, zdvihnouti nebo lépe uvázati uvolněné náklady, doprovází ji na cestě pro vodu, plní ji kožené měchy, potká ji někdy jakoby náhodou, když se ohýbá pod nůši suchého paliva, naloží nůši na svou klisnu nebo velbloudici a podobných příležitostí má hojně. Nejvíce se však ženě zavděčí muž, který chrání ji a jejích velbloudů, když nepřítel doráží na stěhující se čeled. Takovému ochránci patří její srdce. Svou lásku k jinému muži se vdaná žena netají a brzo se vykládá obecně: Žena toho a toho je zamilována do toho a toho. Dová-li se o tom její muž a je-li šlechetný, propustí ji bez námitky a nepožaduje náhrady, ač by měl dostati, co za ni zaplatil. Takový muž říkává: Je to svobodná dcera svobodného kmene. Alláh ji dal lásku k jinému. Nebudu ji překážeti, neučiním z ní otrokyně.“*¹³³

Beduínské zvykové právo a obyčeje byly překvapivě v mnohém ohledu tolerantní ve svém postoji k ženám, zvyky, tak reflektovaly klanovou společenskou strukturu, jež závisí na každém členu a jedinec je pro svůj rod prakticky nenahraditelný. Již v předchozí části byly uvedeny rozdílné náboženské představy a praktiky beduínů oproti usedlíkům, přednáška *Rodina v poušti* tuto výraznou dichotomii potvrzuje i z hlediska světských norem. Zvyky a tradice kmenů a klanů zůstaly silnější než ustálené zvyklosti a normy islámského rodinného práva, kde na jejich dodržování přihlíží soudce (*qádí*). V tomto ohledu navazuje na Musilovo přednášení o beduínech pouště nahrávka s názvem *Dobrá a špatná znamení v poušti* odvysílaná dne 22. 12. roku 1935 popisující hluboce zakořeněnou víru v duchy, význam úkazů v poušti a číselnou symboliku. Alois Musil zmiňuje, tak jako v knihách edice *Oriental Explorations and Studies*, že arabští kočovníci rozdělovali dny v týdnů a měsíce na štěstí přinášející a naopak na

¹³² Celý přepis přednášky *Rodina v poušti* byl s laskavým svolením Českého rozhlasu v Praze publikován v předchozí bakalářské práci. Viz Šajmovičová, 2015, ss. 55-58.

¹³³ Cit. SI: P 05815, archiv Českého rozhlasu, Praha.

dny, v nichž by se měl beduín míti na pozoru před nesnázemi. Beduíni rovněž kladli silný důraz na sny a znamení v poušti jako na určitá poselství od duchů, jejichž hněv mohl býti podnícen, pakliže kočovník nebyl „*opatrný ve výběru slov*“ nebo nepřikládal význam „*určitých dnů jakož i znamení*.“¹³⁴ Víra v duchy determinovala i čas vyhraněný práci a za nejvhodnější bylo považováno poledne, kdy nadpozemské bytosti spaly. Duchové určovali i který den v týdnu zaručí úspěchy. Za dny, ve kterých by se měl kočovník vyhnout riskantním počínům, byly považovány středa, sobota ale i páteční dopoledne. Neblahá číselná symbolika byla obecně vyjádřena číslem „6“ a „7“. Dny v měsíci pojící se s číslem šest byly obzvláště nešťastné (jako například 6.; 16.; 26.)¹³⁵ a arabští beduíni riskovali, že novorozenec narozený v den pojící se s tímto číslem zahyne. Tematickým navázáním na víry v duchy je přednáška *Duchové v poušti* vysílaná v podvečerním přenosu 25. 10. 1936, zde je podrobněji popsána víra v mimosmyslové vnímání a nehmotný svět duchů:

„*Kočovníci věří, že je mimo tento viditelný svět ještě svět neviditelný, duchový. Duchový svět se dělí na nebeský a pozemský. Nebeské i pozemské duchy stvořil Alláh. Mají tělo jako lidé, jenom že jejich tělo není viditelné, může projít každou zdí a urazí za chvíli cestu, kterou dobrý jezdec nevykoná ani za měsíc. Duchové slyší, mluví, jedí, pijí a jezdí jako každý kočovník, nemají však bolesti, nestonají a nemohou zemřít.*“¹³⁶

Hluboce praktikovaná beduínská víra v duchy byla také jedním z důvodů, proč kočovníci odmítali s Aloisem Musilem vstoupit do pouštních zámků Qašr ‘Amra a Qašr Túba v roce 1898. Věřili, že místo obývají duchové. Jediný Bůh Alláh nicméně stál nad všemi bytostmi pozemskými i nadzemskými, živými i neživými a jedině k Němu se beduíni obraceli v případě nejnnutnější potřeby, jak dokazuje další z nahrávek *Sliby v poušti* ze dne 16. 2. 1937.¹³⁷ Beduíni se domnívali, že Alláha těší víra v Jeho všemohoucnost a lidské prosby za věci pozemské, s modlitbami se na Boha proto obraceli v případě vážné nemoci, odluce nebo zajetí příbuzného. Slibem mohla býti Bohu přislíbena zvířecí obětina (velbloud nebo ovce).¹³⁸ Obětování zvířat Bohu arabskými kočovníky nebylo však časté, jak Alois Musil dříve vysvětloval ve své knize *V posvátném Hedžázu* (1929),¹³⁹ rovněž i konzumace masa byla

¹³⁴ Srov. SI: P 09302, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹³⁵ Srov. tamtéž.

¹³⁶ Cit. SI: P 10360, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹³⁷ Viz SI: P 10856, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹³⁸ Obětování zvířete bylo praktikováno i mezi arabskými usedlíky. Ti obvykle obětovali zvíře nad hrobem zesnulého a po vykapání krve na pohřebišti byla část obětiny darována správci hrobů (obětníkovi), zbylé maso bylo konzumováno příslušnou rodinou. Srov. Musil, A.: *V posvátném Hedžázu*. Novina, Praha, 1929, s. 180.

¹³⁹ Tamtéž.

součástí dnů svátečnějších a beduíni se většinu roku stravovali velbloudím mlékem, moukou a datlemi.¹⁴⁰

Profesor Alois Musil, jak bylo výše nastíněno, byl okouzlen pouští, zejména oblastí Nadždu, an-Nafúdu a Hidžázu rozprostírající se v dnešní Saúdské Arábii a jejich arabskými kočovníky ar-Ruwallah. V dobových záznamech i ve všech svých dílech opakuje myšlenku, že šel do pouště hledat Pravdu a při hledání skutečné podstaty Boha narazil na arabské kočovníky, kteří se tolik odlišovali od usedlého obyvatelstva Arábie a připomínali svým životem doby patriarchů. Alois Musil se začal postupně zabývat i jejich religiozitou a koncepcí Boha a tradicemi v dosud neprozkoumaných oblastech, a proto se rozhodl „*zaznamenati místní jména, kmeny, čeledi, rody a jejich zvyky a obyčeje.*“¹⁴¹, jak uvedl v další své přednášce pro Československý rozhlas s názvem *Za štěstím do pouště* (19. 2. 1938). Profesor Alois Musil dlouze putoval pouští s kočovnými beduíny a jako jeden z mála arabistů i antropologů poznal skutečné myšlení beduínů, o kterém se zmiňuje v přednášce *Duši Araba* (15. 12. 1938). Ve vysílání věnoval zmínku o mytologickém konceptu Slunce a Měsíce, tak jak byly podrobněji popsány i v knize *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*:

„*Na Slunce se dívají jako na kostnatou ženu, plnou vášně a zloby, která by je [beduíny] nejraději zničila. Měsíc je veselý mladík, kypící bujarostí a silou. Slunce je jeho manželka. Hádají se; jednou se servali a jeden druhému vyrazili po oku. Arabové jsou nadšení měsícem a velmi rádi by se mu podobali, i říkají: Chtěl bych, aby byl měsíc každé noci v úplňku, nížina aby stále zářila čerstvou zelení a já abych zůstal jinochem – ani nemládl, ani nestárl.*“¹⁴²

V tematické přednášce odvysílané během velikonočních svátků s příznačným názvem *Velikonoce v poušti* (27. 3. 1937) vystupuje profesor Alois Musil jako šajch Músa a rozmlouvá v arabském Nafúdu se svými ruwallskými druhy. Popisuje své velikonoční putování severní oblastí arabské pouště an-Nafúd, kde denní teploty přesahovaly 36° C a noční teploty klesaly pod bod mrazu. Šajch Músa zde rozmlouvá i se svým „*pokrevním bratrem*“, šajchem an-Núrim, pod jehož ochranou mohl český vědec v poušti zaznamenávat kartografická data a prozkoumávat oblasti, „*do kterých dotud žádný Evropan nevstročil.*“¹⁴³ Profesor Alois Musil nevěnoval svůj vysílací čas jen arabské kultuře a kočovníkům pouště, zajímal se rovněž i o dějiny biblické, o čemž vypovídá například další tematická přednáška odvysílaná na Štědrý

¹⁴⁰ Musil, 1931, ss. 10-11.

¹⁴¹ Cit. SI: P 13678, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹⁴² Cit. SI: P 13353, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹⁴³ Viz SI: P 10972, archiv Českého rozhlasu, Praha.

večer v roce 1933 s názvem *V sídle Heroda krále* poutavě líčící historické události spojené s panovníkem v Judeji Heroda Velikého a postavou Jana Křtitele, kterému byla pro křesťanskou víru a kázání setnuta hlava.

Československý rozhlas vysílal ve spolupráci s profesorem Aloisem Musilem více tematických přednášek, mezi nimi i nahrávka *Plukovník Lawrence ve skutečnosti a legendě* odvysílaná v roce jeho tragického úmrtí, 26. 5. 1935.¹⁴⁴ Alois Musil, jak název naznačuje, pojal pozitivistický přístup k souvislostem spojeným s britským plukovníkem Thomase E. Lawrencem.¹⁴⁵ Jednou z posledních přednášek odvysílaných v Československém rozhlase v Praze byla Musilova *Vzpomínka na Arabii* (30. 10. 1938) a obsahuje jedinečnou rozmluvu, se šammarským beduínem Názilem o transcendentnosti Jediného Boha a Jeho všeobjímající všudypřítomnosti. Alois Musil ji zahrnul i do svých knih a stává se tak vyjádřením oné Pravdy, kterou český kněz a badatel v poušti hledal a důvodem, proč si kočovníci Arábie navždy získali jeho srdce:

„Jedenkrát jsme se obdivovali v pískové poušti Nefúd překrásnému východu slunce. Bylo po dešti. Narůžovělý písek se leskl jako by byl uměle urovnán. Keře svítily mladičkou zelení (...) ptáčci zpívali a mladé slunce nás něžně objímalo teninkými paprsky. Bylo mi jak v chrámě, ve kterém hlaholilo ze srdcí zbožného lidu: Bože, chválíme Tebe... Můj druh Názil cítil asi podobně, neboť šeptal: Alláhu akbar, velký jsi, Bože.“¹⁴⁶

„Chtěje využití jeho nálady, ptal jsem se ho rovněž šeptem: Odkud víš, že je Bůh? (...) Mlč, Múso. Proč bych mlčel? Právě jsi volal: Velký jsi, Bože. (...) Proč v Něho věříš? Co vidíš, Múso, v písku přede mnou? Stopy. Čí stopy? (...) Stopy pštrose. Viděl jsi kdy pštrose v tomto Nefúdu? Neviděl. Odkud víš, že je v něm pštros? Tyto čerstvé stopy mně to povídají. Div divoucí! Tyto stopy, které tu včera nebyly a které nejbližší vítr zahladí, ti povídají, že je v tomto Nefúdu pštros a stopy Alláhovy ti nenapovídají, že je na tomto světě jediný Bůh?“¹⁴⁷

¹⁴⁴ Viz SÍ: P 08488, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹⁴⁵ Srov. citaci v kapitole DP Život Aloise Musila v kulturně-historickém kontextu.

¹⁴⁶ Cit. SÍ: P 13268, archiv Českého rozhlasu, Praha.

¹⁴⁷ Cit. tamtéž.

4.1.3. Edice Dnešní Orient (1934-1941)

„Irák – dřevní Babylonsko – má dějiny nejzajímavější ze všech semitských států Orientu. Před světovou válkou byly tu jen tři pohraniční zaostalé turecké provincie. Jejich obyvatelé neznali ani národnosti ani vlasti. Dnes je v tom kraji stát nezávislý, svrchovaný, člen Společnosti národů. Koho by nezajímala cesta, jakou dospěl k tak vznešené metě?“¹⁴⁸

(Alois Musil)

Profesor Alois Musil publikoval v letech 1934 až 1941 ve spolupráci s nakladatelstvím Melantrich knižní řadu *Dnešní Orient. Národní probuzení a politický vývoj jednotlivých států*. Vydáno bylo celkově 11 svazků, přestože bylo plánováno publikování závěrečného díla *Africká Francie. Dnešní Alžírsko, Tunisko, Maroko*. Rukopis *Africké Francie* v roce 1940 zmizel¹⁴⁹ a Musilem nově připravené dílo kvůli cenzurním opatřením nevyšlo.¹⁵⁰ Edice *Dnešní Orient* by se dala charakterizovat jako celkové shrnutí Musilovy badatelské práce ve dvacátých let 20. století, kdy pobýval ve Spojených státech americký a shromažďoval nezbytné materiály pro své *Oriental and Explorations Studies*. V této době český vědec realizoval intenzivní výzkum i v knihovně Britské muzea v Londýně. Československý prezident Tomáš G. Masaryk zůstal i v tomto období Musilovy nakloněn a osobní věnování knihy *Poušť a oasa. Nová Arabie*¹⁵¹ vypovídá o hluboké vděčnosti, kterou pociťoval vůči přátelství s prezidentem Masarykem. Profesor Alois Musil svá díla koncipoval jako sociopolitický průřez historií zemí Blízkého východu, Maghribu a částí Afrického rohu s ohledem na etnické skupiny daných zemí a náboženské konfese a proudy. Edice Melantrichu *Dnešní Orient* vyšla v této řadě:¹⁵²

- 1.) *Poušť a oasa. Nová Arabie* (Sv. 1., 1934)
- 2.) *Lev z kmene Judova. Nová Habeš* (Sv. 2., 1934)
- 3.) *Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák* (Sv. 3., 1935)
- 4.) *Dar Nilu. Nový Egypt* (Sv. 4., 1935)
- 5.) *Pod Himalajemi. Nová Indie* (Sv. 5., 1936)

¹⁴⁸ Cit. Musil, A.: *Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák*. Melantrich, Praha, 1935, Prolog.

¹⁴⁹ Viz č. inv.: H18.311, Fond Aloise Musila, Muzeum Vyškovska.

¹⁵⁰ Viz č. inv.: H18.313, Fond Aloise Musila, Muzeum Vyškovska.

¹⁵¹ „Tomáši G. Masarykovi, prvému presidentu naší republiky, jenž mne při tomto díle účinně podporoval.“ Cit. Musil, A.: *Poušť a oasa. Nová Arabie*. Melantrich, 1934, s. 5.

¹⁵² Uvedený chronologický seznam byl součástí i předchozí bakalářské práce. Srov. Šajmovičová, 2015, s. 28.

- 6.) *Země Arijců. Nový Iran* (Sv. 6., 1936)
- 7.) *Zaslíbená země. Nová Palestina* (Sv. 7., 1937)
- 8.) *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie* (Sv. 8., 1938)
- 9.) *Italie v Africe. Nová Libye* (Sv. 9., 1938)
- 10.) *Most do Asie. Nové Turecko* (Sv. 10., 1940)
- 11.) *Stará Ethiopie. Nový Súdán* (Sv. 11., 1941)

První svazek edice *Dnešní Orient* věnované oblasti Arábie podrobně popisuje Musilem prozkoumané lokality syrské Palmyry, Arábie Deserta a Arabie Felix, do které zařadil mj. Hidžáz, Jemen, Omán, Katar, a pouštní oblast Nadždu v Saúdské Arábii. Profesor Alois Musil v kapitole zabývající se obyvatelstvem zahrnul i stručný demografický údaj a odhadu celkové populace daných oblastí, souhrnně zvažoval 5 milionovou populaci Arábie, vyznačující se etnickou homogenitou (Semité), nicméně Musil hovoří i o značném podílu černošské populace a jejich genetickém otisku v Arábii.

*„Obyvatelé Arabie se neliší původem, neboť bezmála všichni náleží k velké rodině národů semitských. Je mezi nimi mnoho černochoů a míšenců, ba možno říci, že není mezi usedlíky v Arabii člověka, v němž by nebyla aspoň kapka černošské krve. Příčinou tohoto zjevu je záliba, jakou měli a mají usedlíci a přímořští kočovníci v barevných ženách původu afrického, jakož i usazování se černochoů mezi usedlíky a vzájemné sňatky.“*¹⁵³

Profesor Alois Musil v tomto svazku opět definuje rozdílnost mezi kočovníky (*arab*) a usedlíky (*hazara*), tak jak byly popsány v předchozích pracích. Dále se zabývá tradiční arabskou sociální strukturou rodů, klanů a kmenů a rod překvapivě definuje etnologickými termíny¹⁵⁴ tzv. pokrevních příbuzných po druhého bratrance: *„Společenským základem usedlíků i kočovníku je rod, ahl. K rodu náleží všichni, mezi nimiž a společným předkem je pouze patero porodů; tudíž pokrevní příbuzní po druhého bratrance.“*¹⁵⁵ Alois Musil se věnoval rovněž náboženským proudům Rohu Afriky v díle *Lev ze kmene Judova. Nová Habeš*, ale také hamitským, nilským a kúšitským jazykovým skupinám. Podrobněji se zabývá etnologickou problematikou a hovoří o amharštině jako o jazyku kulturně i politicky se prosazujícím *„na úkor jazyků hamitsko-kúšitských a nilských.“*¹⁵⁶ Navazující dílo *Mezi Eufratem a Tigridem*.

¹⁵³ Cit. Musil, 1934, ss. 37-38.

¹⁵⁴ Údaj lze charakterizovat i jako „terminologie antropologie příbuzenství“.

¹⁵⁵ Cit. Musil, 1934, s. 39.

¹⁵⁶ Viz Musil, A.: *Lev ze kmene Judova. Nová Habeš*. Melantrich, Praha, 1934, s. 24.

Nový Irák předkládá problematiku Kurdů, nestoriánů, Židů, Jazídů v Iráku v souvislosti s iráckou nezávislostí a objevujícími se konflikty. Dějiny Egypta navazují na dějiny Iráku v knize *Dar Nilu. Nový Egypt* a tak jako ve všech dílech se Alois Musil drží stejného úzu. Hovoří zde i početné skupině anglických přistěhovalců z Maltu a o řecké vlně do Egypta, kteří se se ponejvíce zabývali obchodem s bavlnou a obilím, ale i restauracemi. Za významnou skupinu považoval i Armény, kteří vlastnili banky a spolu s přistěhovalci z Řecka a Malty propůjčovali egyptským velkostatkářům peníze, nicméně za velmi nevýhodnou úrokovou sazbu a „*tím popuzovali své dlužníky, ba všechny Egyptány, jejichž nenávist se proti nim obracela při každé vhodné příležitosti.*“¹⁵⁷ Profesor Alois Musil ve svém pozitivistickém a popisném výkladu historicko-společenské problematiky pokračuje i v následujících svazcích. V díle *Pod Himalajemi. Nová Indie* věnuje prostor hindům, džinistům, buddhistům nebo například zoroastřistům. Z výše patrného je jasné, jak ohromné znalosti profesor Alois Musil měl, které zdaleka přesáhly oblast Blízkého východu. Cílem této části bylo uvést řadu příkladů souvisejících s etnografickým a etnologickým přínosem Musilových děl.

¹⁵⁷ Musil, A.: *Dar Nilu. Nový Egypt*. Melantrich, Praha, 1935, s. 11.

4.1.4. Ze světa islámu

„Se světem islámu se stýkám od konce roku 1895. Po léta jsem bydlel a kočoval s muslimy, navštěvoval jejich posvátná místa a hovořoval o jejich vyznání. Hleděl jsem poznat jeho vznik i vzrůst. Sbíraje látku pro současné dějiny Orientu, seznamoval jsem se s nynější náboženskou obrodou.“¹⁵⁸

(Alois Musil)

Kniha *Ze světa islámu* patří k posledním vědeckým dílům profesora Aloise Musila. Český vědec roku 1941 připravil rukopis pro publikování, avšak vydání se nikdy nedočkal. Kniha byla publikována až v roce 2014 nakladatelstvím Akropolis ve spolupráci s Akademickou společností Aloise Musila, Univerzitou Karlovou v Praze, Husitskou teologickou fakultou a Muzeem Vyškovska na Moravě. Editorem knihy se stal religionista Pavel Žďárský a jeho vklad je nepřehlédnutelný, dílo opatřil i rozsáhlým poznámkovým aparátem a dílo *Ze světa islámu* zasadil do širšího kulturně-politického kontextu soudobých realit. Nutno podotknout, že i grafické zpracování knihy je výjimečné a obsahuje řadu (do té doby) nepublikovaných fotografií z archivních fondů Aloise Musila. Knižní počín zásadním způsobem přispěl k významu osobnosti předního českého arabisty, etnografa a cestovatele po Blízkém východě.

Aloisi Musilovi se jako u předchozích prací, podařilo sepsat souhrnnou publikaci zobrazující islámský svět v celé jeho podobě a v celé rozsáhlé mozaice náboženských proudů. Ve světě islámu se prolíná svět kočovníků se světem usedlíků, ale také sunnitský islám se ší'itským a náboženství je zde popisováno jako dynamický a měnící se prvek společnosti. Orientalista Alois Musil se v této práci okrajově zabýval i islámskou mystikou súfijských řádů a její historií. Vznik súfijských řádů je popisován jako reakce na sílící Muhammadovu obec, která: *„byla svedena z přímé cesty mířící do nebe a oklamána kořistí a mocí plynoucí z nekonečných výbojů.“¹⁵⁹* První súfijové se již v raných dobách islámu oddali odříkavému způsobu života a začali se halit do hrubých oděvů z ovčí vlny „*súf*“, podle kterých dostali i své pojmenování. Na rozdíl od pozdějších názorů západních orientalistů nahlížející na kořeny islámské mystiky jako na autentické islámské pojetí víry, Alois Musil hovoří o patrném

¹⁵⁸ Cit. Žďárský (ed.), Musil, A., 2014, s. 79.

¹⁵⁹ Cit. Žďárský (ed.), Musil, A., 2014, s. 194.

křesťanském vlivu pro výraznou podobnost s evangeliem vyzývající k osobní zbožnosti.¹⁶⁰ Súfijská baraka (řetězec Božského požehnání) je zmíněna v další části knihy ve spojitosti s súfijskými řádý v Maroku, dále je popsán bábismus nebo bahá'ismus. Alois Musil se mimo blízkovýchodních zemí a tamní demografií zabývá i muslimskou komunitou Indie, Indonésie, Číny nebo Ruska.

Etnografická a etnologická látka prostupuje celou knihou a nabízí informace shrnuté v předchozích vědeckých pracích profesora Aloise Musila a opět vysvětluje rozdíl mezi kočovným 'arabím a usedlíky arabských oáz.¹⁶¹ Zajímavě se jeví, Musilo striktní vymezení proti vědeckým hypotézám o tzv. vysycháním Arábie jako jedním z určujících faktorů rychle se šířícího islámu.¹⁶² Musil dále definuje arabskou společenskou strukturu, která se opírá o rod a zmiňuje antropologický význam „*vlastníků*“ (bratranců z druhého kolene) v rámci arabských genealogiích.¹⁶³ Profesor Alois Musil v knize *Ze světa islámu* popsal dále arabskou společnost jako patriarchální a sociálně stratifikovanou (nerovnou). Například kmenová a klanová struktura je hierarchická a určité kmeny nebo klany stojí v závislém postavení na jiných kmenech.¹⁶⁴ Struktura kmenů a klanů rovněž determinuje jejich zvykové právo a příbuzenská struktura. Kniha *Ze světa islámu* tak nabízí řadu i antropologických údajů.

¹⁶⁰ Srov. tamtéž.

¹⁶¹ Srov. „*Slovo 'arab je množný pojem, jenž označuje ty, kdo bydlí pod stanem, kočovníky. Člověk kočuje, stěhuje se se svými stády za vodou a pastvou v zemi, ve které nepravdělně a málo pršívá.*“ Cit. Žďárský (ed.), Musil, 2014, s. 80.

¹⁶² Srov. Žďárský (ed.), Musil, A., 2014, ss. 80-81.

¹⁶³ Žďárský (ed.), Musil, 2014, s. 83.

¹⁶⁴ Srov. „*Členové skupin 'Aniza a Šammar se pokládají za urozené a odlučují se od kmenů třetí skupiny, Hutajm, kterými opovrhují a mezi sebe je nepřijmou.*“ Cit. tamtéž, s. 85.

4.2. Popularizace vědy

Profesor Alois Musil se vedle odborné činnosti věnoval popularizaci vědy a vydával nespočet cestopisů a dobrodružných knih pro děti a mládež. Alois Musil publikoval jen mezi lety 1929 a 1932 osm cestopisů, zejména knihy *V posvátném Hedžázu*, *Mezi Šammary*. *Z výzkumné cesty šťastnou Arábií* a *Tajemná Amra* svou formou a fakticitou daleko přesahují kategorii biografických cestopisných děl. Cestopisy Aloise Musila publikovalo nakladatelství Novina v tomto pořadí:¹⁶⁵

- 1.) *Pod ochranou Núrího. Z mých cest Pustou Arábií* (1929)
- 2.) *V posvátném Hedžázu* (1929)
- 3.) *V zemi královny Zenóbie* (1930)
- 4.) *V biblické ráji* (1930)
- 5.) *Mezi Šammary. Z výzkumné cesty šťastnou Arábií* (1931)
- 6.) *Za Mrtvým mořem* (1931)
- 7.) *V roklich edomských* (1932)
- 8.) *Tajemná Amra* (1932)

Musilovo dílo *Mezi Šammary* se řadí k populárním cestopisným knihám, přestože obsahuje etnografickou látku a autor se zde zabývá zvyky a obyčejí šammarských beduinů. Kniha *Mezi Šammary* shrnuje Musilovy průzkumy Arábie mezi lety 1914 a 1915 a její součástí je i obsáhlá fotodokumentace. Obsah této práce je z i hlediska vědeckého přínosu společenským a historickým vědám zcela zásadní, jelikož obsahuje informace o duchovní a materiální kultuře Šammarů, jako jsou například části zabývající se šammarskou stravou, oděvem, každodenním životem kočovníků, ale také arabskou poezií a šammarskými prosbami za déšť. Popisy zabývající se mezi-kmenovými aliancemi a rozepřemi jsou výrazně faktografické. Cestopisné dílo *Pod ochranou Núrího* je rovněž sepsáno na základě Musilových vzpomínek na Pustou Arábií a na ruwallského šajcha an-Núrího, ale také zkušeností z politické mise v letech 1914 a 1915 za záchranu rakousko-uherské monarchie a její vlivu v blízkovýchodním regionu.

Profesor Alois Musil ve svých *Oriental and Explorations Studies* uvedl, jak ho právě oblast vnitřní „mysteriózní“ Arábie a okouznila, možná proto se k ní ve vzpomínkách tolik vracel. Knihu *Z mých cest Pustou Arábií* věnoval tak svému putování arabskou pouští se svým

¹⁶⁵ Uvedený seznam byl součástí předchozí DP. Srov. Šajmovičová, 2015, s. 32.

„pokrevním bratrem“ šajchem an-Núrim. Cestopis s názvem *V Posvátném Hedžázu* se jeví z hlediska historie Arabů jako velice podnětné dílo a Musil se v ní věnuje

Cestopis *V zemi královny Zenobie* je reflexí Musilových průzkumů syrské Palmyry za pomoci arabských kočovníků ar-Ruwallah. Na dílo volně navazuje *V biblickém ráji* a je vzpomínkou na loveckou výpravu, kterou Alois Musil podnikl s mladým Sixtem von Bourbon-Parma, z níž se později stává průzkumná archeologická expedice, během níž se setkají s proslulým německým archeologem Robertem Koldewey (1855-1925), který odkryl slavnou Ištarinu bránu starověkého města Babylón.¹⁶⁶ *Tajemná Amra* je asi nejznámějším Musilovým dílem a snad i nejcitovanějším cestopisem současnými žurnalisty. Alois Musil v ní podrobně líčí vyčerpávající léta provázenými průzkumy v Jordánsku a uskutečněný objev pouštního zámku Qaşr ‘Amra mezi roky 1896-1898 a 1900-1901. Průzkumy stěžovala, jak bylo podrobně rozebráno v dřívějších Musilových vědeckých pracích a přednáškách, hluboce zakořeněná beduínská víra v „*pozemské duchy*“.¹⁶⁷ Uznáný objev Qaşr ‘Amry mezinárodní vědeckou obcí zajistil Musilovy významné místo ve světové orientalistice, ale i v archeologii. Na základě Musilových pobytů v táborech arabských kočovníků vznikala slavná vědecká etnografická a historická díla, které doplnil nespočtem cestopisů a knih určené české mládeži.

Dobrodružné cestopisy publikované u nakladatelství Novina jsou určeny výhradně mládeži a na rozdíl od výše zmíněných cestopisů se liší celou svou obsahovou formou. Veškeré publikace jsou opatřeny doprovodnými ilustracemi kreslíře Ludvíka Aloise Salače (1900-1953), R. Komínka nebo Františka Stejskala.¹⁶⁸ Mezi knihami lze tak například nalézt tyto tituly: *V neznámé zemi* (1932); *Na Sinaji* (1935); *Skalní město* (1937); *Na Hermonu* (1939); *S kočovníky pouště* (1941); *Křížák* (1943). Charakteristické pro tuto řadu je barvitě vyprávění dobrodružných příběhů, kde Musil, inspirován svými cestami po Blízkém východu, zahrnul i fiktivní postavy, tak, aby zapadaly do napínavých dějů. Tehdejší Československou tak mělo Aloise Musila spojeného především s cestopisy – „*musilovky*“ seznamovaly s autentickými zážitky autora z prostředí Blízkého východu oproti „*mayovkám*“ vzdáleně připomínající skutečný svět severoamerických Indiánů.

¹⁶⁶ Podrobněji k archeologickým vykopávkám starověké Babylonie viz Koldewey, R.: *The Excavations at Babylon*. Macmillan and Co., Limited, London, 1914.

¹⁶⁷ Srov. Musil, 2003 (reprint 1932), s. 1.

¹⁶⁸ Datum narození kreslíře Františka Stejskala ani R. Komínka nebylo nalezeno. Františka Stejskal se podílel jako ilustrátor například na knize *Křížák*, kterou publikovalo nakladatelství Novina, roku 1943 v Praze.

5. Etnologický přínos prof. Aloise Musila

5.1. Etnologický přínos na poli vědeckém

„Etnolog se zajímá především o to, co není napsáno, ani ne tak proto, že etnické skupiny, jež zkoumá, psát nedokáží, nýbrž proto, že to, oč se zajímají, se liší od všeho, co lidé obvykle hodlají zachytit v kameni nebo na papíru.“¹⁶⁹

(Claude Lévi-Strauss)

Roku 1981 byla publikována kniha amerického antropologa Williama Lancastera s názvem *The Rwala Bedouin Today*, o dva roky později, roku 1983, vyšla v odborném časopisu *Man* recenze na Lancasterův terénní výzkum od Emanuela Marxe z Tel Aviv University, ve které zmiňuje „an important ethnographic study, *Musil's Manners and Customs of the Rwala Bedouins*“¹⁷⁰, co stojí za povšimnutí je následující pasáž:

„Lancaster's vivid and detailed account of the Rwala has little in common with that tradition [Musilovým terénním výzkumem]. Today's Rwala live in an oil-producing region whose economy is growing rapidly and whose development is guided by the State. The Bedouin are adapting to their changing environment, their economy has become diversified and many of them have settled in towns and villages. Yet they continue to control their tribal territory, to maintain patronymic groups and a Bedouin ethnic identity. This is a complex and mobile society, which will not fit into a tribal model.“¹⁷¹

Recenze Emanuela Marxe na *The Rwala Bedouin Today* je pozitivní a přiznává Lancasterovi nepopiratelnou antropologickou hodnotu v oblasti terénních výzkumů beduínů v moderní Saúdské Arábii. Výše uvedená citace ovšem sloužila pro zhodnocení Musilova etnologického přínosu. Pasáž se jeví zásadní v tom, že přiznává Musilově vědecké práci nesmírnou historickou a antropologickou hodnotu, jelikož Musilův výzkum beduínů ar-Ruwallah uchoval antropologická a etnografická data, která jsou dnes nemožná v terénu nashromáždit a beduíní čelí kulturní adaptaci. Musilův terénní výzkum se stal primárním pramenem pro etnologická a antropologická komparativní studia. Z Musilových vědeckých

¹⁶⁹ Cit. Lévi-Strauss, C.: *Strukturální antropologie*. Argo, Praha, 2006, s. 36.

¹⁷⁰ Viz Marx, E.: Review: *The Rwala Bedouin Today* by William Lancaster. In: *Man*, New Series, Vol. 18, No. 1, 1983, s. 222.

¹⁷¹ Cit. Tamtéž.

pracích edice *Oriental and Explorations Studies* čerpala i slavná antropoložka Louise E. Sweet, například ve své studii s názvem *Camel Raiding of North Arabian Bedouin: A Mechanism of Ecological Adaptation* publikovaná roku 1965 v *American Anthropologist*. Profesor Alois Musil se stal v anglosaském světě díky svým průzkumům znám především jako etnograf, (výjimečně lze nalézt řazení Musila jako etnologa) a jeho výzkumy prozkoušel čas. Moderní pokrok v kartografii a topografii a moderní politická transformace zemí Blízkého východu mnohá díla odkázal historii - práce řady vědců se staly dávno překonány. Musilův terénní výzkum pouštních beduínů se i dnes ukázal pro současné bádání jako aktuální a počet odkazů na Musilovo dílo *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* je výrazný. Pozoruhodným faktem zůstává, že to, za co se mu dostalo takového zásadního mezinárodního uznání (mimo objev pouštní Qaṣr ‘Amry) je okrajově zmiňováno v českém prostředí a Musilova etnografická práce a etnologické znalosti jsou z nepochopitelného důvodu hluboce podhodnocené. Klasické dílo věnující se ruwallským beduínům shledávám za nepřekonatelné, a to i ve srovnání s moderními antropology. Počet fotografických snímků, nákresů materiální kultury, sběru orální poezie, kartografických záznamů a především dokladům o svébytném náboženském myšlení beduínů ar-Ruwallah – to všechno postrádá například Lancasterova práce.

Přínos profesora Alois Musila v rámci světové vědy je neoddiskutovatelný, jeho kartografické práce a mapy byly užívány prakticky celé 20. století,¹⁷² zapsal se objevem Qaṣr ‘Amry i mezi slavné archeology a výrazně ovlivnil českou arabistiku a počátky Orientálního ústavu v Praze. Profesor Alois Musil byl konzervativním badatelem a úzkostlivě dbal na faktografickou stránku svých publikací. Nezůstal však limitován jen akademickou sférou, ale byl schopen (tak jako mnohdy antropolog či etnolog) předat své faktografické znalosti o zvycích a obyčejích právě srozumitelnou a poutavou vyprávěcí formou – i v tom tkví Musilův ohromný přínos české vědě. Významně přiblížil široké české veřejnosti celý islámský svět a hluboce se zajímal „o vše lidské a prosté“ v neprobádaných oblastí arabských pouští. Průzkumné cesty jej zavedly k tábořištím arabských beduínů, se kterými následně kočoval a studoval jejich zvyky a obyčeje. Fascinován životem biblických patriarchů odkrýval svébytnou náboženskou formu beduínů a jejich mytologii.

Musilův etnologický přínos, jak bylo předesláno výše, je výrazný a soustavně se věnoval terénnímu výzkumu, přestože není autorem žádné metodologické studie ani teorie věnované etnologickými studiím. Profesor Alois Musil obsáhl značnou diferenciaci arabských dialektů a

¹⁷² Srov. <http://www.radio.cz/cz/rubrika/krajane/arabista-svetoveho-jmena-alois-musil-zustava-v-cesku-temer-neznamy-1> (Dostupné na URL: 1. 6. 2018.)

ve svých zápisech uvádí, že při práci v terénu nevyužíval pomoci jazykových encyklopedií nebo slovníků. Podařilo se mu zasadit výsledky své terénní práce do širšího historicko-kulturního kontextu, ale také prozkoumat systém arabských kmenových a klanových uspořádání. Profesora Aloise Musila lze tak považovat nejen za jednoho ze zakladatelů české arabistiky, ale také české etnografie a etnologie. Musilova díla, mimo edice *Oriental and Explorations Studies*, jako například edice *Dnešní Orient*, zahrnuje podrobné etnologické údaje o jazykovém a etnickém rozdělení Blízkého východu a části Afrického rohu.

5.2. Etnologický přínos na poli popularizačním

„Alois Musil žil v letech 1868-1944. Pocházel z Hané, láska k půdě a zemědělské práci ho neopustily po celý život. A byl to život pestrý a neobyčejný. (...) Aby Musil mohl docílit svých vědeckých úspěchů, musel se přizpůsobit místním zvykům, žít s domorodci po jejich způsobu. (...) Musilovy vědecké knihy a mapy probádaných území vyšly anglicky ve Spojených státech, jiné odborné práce publikoval v němčině. Díky tomu se významu jeho vědeckých objevů mohl obdivovat široký okruh odborníků ve světě. Pro české čtenáře mají největší význam Musilovy cestopisy a knihy pro mládež.“¹⁷³

(Nakladatelství Albatros)

Přínos celkové popularizace vědy profesorem Aloisem Musilem je zcela zásadní. Arabista Jaroslav Oliverius působící na Ústavu Blízkého východu a Afriky Univerzity Karlovy o Musilově popularizační tvorbě napsal: „*nutno kategoricky konstatovat, že vše*¹⁷⁴, o čem píše, je úzkostlivě pravdivé.“¹⁷⁵ Alois Musil měl silný zájem na popularizaci arabské kultury. Korespondence archivních fondů Aloise Musila Muzea Vyškovska rovněž potvrzuje, že byl uznávanou autoritou a odborníkem na islámský svět a oblast Blízkého východu. Přednášel nejen na Univerzitě Karlově, jeho články vycházely v populárních časopisech, novinách a nahrál i řadu přednášek pro Československý rozhlas mezi lety 1933 až 1938, kde se zabýval zvyky a obyčejí arabských kočovníků, historií a kulturou Blízkého východu a roku 1935 pohovořil o jeho slavném současníkovi Lawrencovi z Arábie. Cestopisná Musilova díla, jakou je například kniha *Mezi Šammary*, obsahují unikátní dobové fotografické snímky šammarských, a ruwallských beduínů a doklady materiální kultury arabských kočovníků. Musilem pořízené snímky nejen Šammarů, ale také beduínů Banú Sachr nebo ar-Ruwallah se řadí ke světovému unikatu s ohledem na jejich celkový nízký výskyt. Lze konstatovat, že pouze dva průzkumníci vnitřní Arábie zachytili život ruwallských kočovníků pouště v jejich skutečné podobě: byli jimi český arabista Alois Musil a Němec Carl R. Raswan. Pozdější Lancasterova práce zabývající se současnou problematikou života beduínů ar-Ruwallah (zejména jejich genealogiemi a kulturní adaptací) nemá z hlediska obsahové antropologického materiálu a významu takový vliv, jako má Musilova odborná práce *The Manners and Customs of the Rwala*

¹⁷³ Cit. Musil, A.: *Cedry na Libanonu*. Albatros, Praha, 1973, prolog.

¹⁷⁴ Rozuměj osm Musilových cestopisů publikovaných mezi lety 1929 a 1932.

¹⁷⁵ Veselý, 1995, 19.

Bedouins.¹⁷⁶ Po publikování svých vědeckých pracích ve 20. letech 20. století ve Spojených státech amerických se profesor Alois Musil věnoval psaním ediční řady *Dnešní Orient* a publikováním cestopisů u nakladatelství Novina, ve kterých shrnul veškeré své dosavadní znalosti a zkušenosti z Blízkého východu. Cestopis *V posvátném Hedžázu* je i pro odborného čtenáře pozoruhodný, Musil se zde zabývá vztahy mezi kmeny a klany a vzestupem klanu a rodu Saúdů, současná královská dynastie Saúdské Arábie.

Profesor Alois Musil se celý život vracel do arabské pouště a to i po roce 1917, kdy ji navštěvoval skrze své knihy, jež nesly jeho „*vzpomínky na Arábii*“. Nebyl to kočovný život, co ho natolik zaujalo, aby se z prostého moravského kněze a rolníka stal energický a houževnatý průzkumník, diplomat a etnograf. Byla to poušť.¹⁷⁷ Poušť formující náboženské představy lidí již od starověku, původní monoteismus a přírodní prostředí a lidé neměnné po stovky let – to Musila nepřestalo fascinovat do konce jeho života. Musilovy terénní výzkumy a výsledky se do značné míry odrazily i v jeho cestopisné tvorbě, přestože zůstává stále podhodnocována (jen odborník na arabské země dokáže rozeznat a ocenit Musilovu úzkostlivou snahu o faktografickou hodnotu) a možná proto se vžily do českého povědomí jako „*smýšlené*“ dobrodružné příběhy inspirované Orientem. Popularizace vědy patří dnes v anglosaském světě k zásadním činnostem a ceněné práci odborníka – děje se tak v oblasti fyziky, astronomie, etologie a řady dalších a dalších vědních oborů. Československo se mohlo pyšnit svým nejpozoruhodnějším popularizátorem etnografické vědy v první polovině 20. století, to by ostatně mohla být výzva i pro současnou Českou republiku.

¹⁷⁶ Na rozdíl od Lancastera obsahuje desítky unikátních snímků a nákresu, a zabývá se i náboženským myšlením beduinů, rozebírá mytologii Měsíce a Slunce, obsahuje arabskou poezii a řadu dalších.

¹⁷⁷ Viz „*V poušti jsem nejen bádám, nýbrž se i vychovával. Poušť ukazuje, jak málo člověk potřebuje. Čím méně potřebuje, tím snáze a dříve se spokojí. Nezakládá si na majetku, na bohatství, o něž může býti každé chvíle připraven, a je rád, když se uchrání od zimy, vedra, žízně, hladu i nemoci. Měl jsem rozličné čestné názvy a plno řádů, ba řádových hvězd a v poušti v umouněných a roztrhaných šatech jsem se nelišil od obyčejného kočovníka. Hodnosti a řády mně nepomohly. Pomoc jsem mohl očekávatí toliko od sebe, od svého ochránce a od Pána Boha. Poušť učí skromnosti, vytrvalosti a věrnosti.*“ Cit. Cit. SI: P 13678, archiv Českého rozhlasu, Praha.

6. Závěr

„Skutečnost, že Alois Musil je tak málo známý, překvapuje, neboť to byl jeden z nejpozoruhodnějších mužů našeho [20.] století a jeho život byl v mnoha směrech velmi významný.“¹⁷⁸

(Ernest Gellner)

Cílem této diplomové práce bylo zhodnocení etnologického přínosu profesora Aloise Musila na základě rozborů primárních pramenů a archiválií Národní knihovny České republiky (náklad Americké zeměpisné společnosti *Oriental Explorations and Studies*), Českého rozhlasu v Praze a okrajově fondu Aloise Musila Muzea Vyškovska na Moravě. Práce také čerpala z odborných studií, které na Musilovy terénní výzkumy navázaly, zejména publikace *The Anazah Tribe* (T. Ashkenazi) a *The Rwala Bedouin Today* (W. Lancaster). Musilův etnologický přínos se po podrobné analýze jeví za zcela zásadní – jak pro antropologii, tak pro etnologii - a výsledky jeho terénních výzkumů jsou v současné době odborníky považovány za jediné dobové prameny věnující se například genealogiím arabských kmenů a klanů konfederace Anazah, zejména pak náboženskému vnímání beduínů ar-Ruwallah a jejich zvyky a obyčejí. Z mého pohledu považuji za zcela unikátní etnografické údaje o svébytném beduínském konceptu Boha (Alláha), islámu a tradičním vírám, s ohledem na pozdější politicko-náboženskou transformaci Arabského poloostrova v 19. a 20. století. Na základě Musilovy knihy *The Manners and Customs of the Rwalla Bedouins* je dnes možné komparovat tradiční arabské víry pouštních beduínů ar-Ruwallah podobající se do značné míry vírám předislámských Arabů. Nejen islámská náboženská transformace Saúdské Arábie setřela rozdíly mezi usedlým a kočovným obyvatelstvem pouště, dalekosáhlé změny dotýkajících se beduínů zapříčinila i postupná globalizace a modernizace životního stylu. Musilova vědecká práce tak každým rokem nabírá na historické a antropologické hodnotě.

¹⁷⁸ Cit. Veselý, 1995, s. 39.

Musilův akademický styl psaní byl mnohdy kritizován, neboť neobsahoval klasický poznámkový aparát a odkazy na přednesená fakta. Dle názoru Rudolfa Veselého:

„Tato autoritativní forma má snad svůj původ v Musilově vědomí, že zná dané problémy ze své bezprostřední zkušenosti, že je v určitém smyslu očitým svědkem mnohých událostí, že je mužem, který byl v osobním styku s mnohými činiteli oněch dějů. Sotva je možno pochybovat o tom, že byl nejlépe informovaným zpravodajem o událostech, které se odehrávaly před a v průběhu první světové války v Sýrii, Palestině, Iráku a severní Arábii, případně také v Hidžázu.“¹⁷⁹

Výrok Rudolfa Veselého je zcela zásadní a shrnuje Musilův vědecký význam na základě jeho autentických zkušeností z Blízkého východu a života v poušti. Etnografická díla, jak bylo výše popsáno, obsahují unikátní dobové snímky arabských kočovníků a doklady o jejich kmenovém upřádání. Cestopisná díla obsahují deníkové záznamy z průběhu terénního výzkumu a informují o náročnosti všech expedic – mohou posloužit i jako praktická čítanka textů pro studenty antropologie či etnologie. Profesor Alois Musil již za svého života dosáhl mezinárodního uznání v oblasti archeologického výzkumu, v kartografii a topografii, okrajově zasáhl i do botaniky – stal se ovšem vynikajícím etnografem, kterého bychom mohli považovat i za jednoho ze zakladatelů české etnologie. Geograf John K. Wright roku 1927 o Aloisi Musilovi, jeho průzkumech a dílu napsal slova, která vskutku shrnují význam a přínos profesora Aloise Musila pro etnografická a etnologická studia:

„Among the explorers of northern Arabia, Alois Musil, now Professor of Oriental Studies at Charles University, Prague, holds a unique position by reason of the extent, continuity, and thoroughness of his observation. (...) To arrive at a better understanding of the reports about this region that have come down from antiquity; to gain some insight into the origin and evolution of monotheism, a concept which, perhaps, is peculiarly characteristic of the thought of desert folk; to throw some light on the part that Arabia has played in the broader history of civilization: these were the general objectives sought and they could be attained only through a minute study of the country and people“¹⁸⁰

¹⁷⁹ Cit. Veselý, 1995, s. 35.

¹⁸⁰ Cit. Wright, J. K.: Northern Arabia: The Explorations of Alois Musil. In: *Geographical Review*. Vol. 17, No. 2, 1927, s. 178.

7. Seznam použitých pramenů

Prameny primární

Náklad Americké zeměpisné společnosti

MUSIL, A.: *The Northern Hegaz. A Topographical Itinerary*. American Geographical Society, New York, No. 1, 1926.

MUSIL, A.: *Arabia Deserta. A Topographical Itinerary*. American Geographical Society, New York, No. 2, 1927.

MUSIL, A.: *The Middle Euphrates. A Topographical Itinerary*. American Geographical Society, New York, No. 3, 1927.

MUSIL, A.: *Palmyrena. A topographical itinerary*. American Geographical Society, New York, No. 4, 1928.

MUSIL, A.: *Northern Negd. A topographical itinerary*. American Geographical Society, New York, No. 5, 1928.

MUSIL, A.: *The manners and customs of the Rwala Bedouins*. American Geographical Society, New York, No. 6, 1928.

Edice Dnešní Orient

MUSIL, A.: *Poušť a oasa. Nová Arábie*. Melantrich, Praha, Sv. 1., 1934.

MUSIL, A.: *Lev ze kmene Judova. Nová Habeš*. Melantrich, Praha, Sv. 2., 1934.

MUSIL, A.: *Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák*. Melantrich, Praha, Sv. 3., 1935.

MUSIL, A.: *Dar Nilu. Nový Egypt*. Melantrich, Praha, Sv. 4., 1935.

MUSIL, A.: *Pod Himalajemi. Nová Indie*. Melantrich, Praha, Sv. 5., 1936.

MUSIL, A.: *Země Arijců. Nový Iran*. Melantrich, Praha, Sv. 6., 1936.

MUSIL, A.: *Zaslíbená země. Nová Palestina*. Melantrich, Praha, Sv. 7., 1937.

MUSIL, A.: *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie*. Melantrich, Praha, Sv. 8., 1938.

MUSIL, A.: *Itálie v Africe. Nová Libye. Východní Afrika*. Melantrich, Praha, Sv. 9., 1938.

MUSIL, A.: *Most do Asie. Nové Turecko*. Melantrich, Praha, Sv. 10., 1940.

MUSIL, A.: *Stará Ethiopie. Nový Súdán*. Melantrich, Praha, Sv. 11., 1941.

Ze světa islámu

MUSIL, A.; ŽĎÁRSKÝ, P. (ed.): *Ze světa islámu*. Akropolis, Praha, 2014.

Populárně-naučná literatura

MUSIL, A.: *Cedry na Libanonu*. Novina, Praha, 1937.

MUSIL, A.: *Cedry na Libanonu*. Albatros, Praha, 1973.

MUSIL, A.: *Dnešní Orient v politice světové*. Jednota československých matematiků a fyziků, Praha, 1935.

MUSIL, A.: *Křesťanské církve nynějšího Orientu*. Nakladatelství dobré knihy, Olomouc, 1939.

MUSIL, A.: *Křížák*. Novina, Praha, 1943.

MUSIL, A.: *Mezi Šammary. Z výzkumné cesty šťastnou Arábií*. Novina, Praha, 1931.

MUSIL, A.: *Most do Asie. Nové Turecko*. Melantrich, Praha, 1941.

MUSIL, A.: *Na Hermonu*. Novina, Praha, 1939.

MUSIL, A.: *Na koni a na velbloudu*. Novina, Praha, 1936.

MUSIL, A.: *Na Sinaji*. Novina, Praha, 1935.

MUSIL, A.: *Nový Život*. Novina, Praha, 1940.

MUSIL, A.: *Od stvoření do potopy. Biblické univerzitní extense*. Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, Praha, 1905.

MUSIL, A.: *Po stopách událostí Starého Zákona*. Věcné poznámky k učebnici dějin Starého Zákona. Promberger, Olomouc, 1906.

MUSIL, A.: *Pod ochranou Nóriho. Z mých cest pustou Arábií*. Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha, 1929.

MUSIL, A.: *S kočovníky pouště*. Novina, Praha, 1941.

MUSIL, A.: *Skalní město*. Novina, Praha, 1937.

MUSIL, A.: *Světcův dýmant*. Melantrich, Praha, 1945.

MUSIL, A.: *Syn pouště*. Novina, Praha, 1933.

MUSIL, A.: *V biblickém ráji. Z mých cest při středním Eufratu a Tigridu*. Novina, Praha, 1930.

MUSIL, A.: *V Negebu*. Novina, Praha, 1938.

MUSIL, A.: *V posvátném Hedžázu*. Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha, 1929.

MUSIL, A.: *V roklích Edomských*. Novina, Praha, 1932.

MUSIL, A.: *Mstitel*. Albatros, Praha, 1969.

MUSIL, A.: *Pán Amry*. Vyšehrad, Praha, 1948.

MUSIL, A.: *Tajemná Amra*. KATOS s. r. o., Kojetín, 2003.

MUSIL, A.: *V neznámé zemi*. F. Kosek, Praha, 1948.

Archivní fond Českého rozhlasu

MUSIL, A.: *Dobrá a špatná znamení v poušti*. Praha, 1935. /SI: P 09302/

MUSIL, A.: *Duchové v poušti*. Praha, 1936. /SI: P 10360/

MUSIL, A.: *Duše Araba*. Praha, 1938. /SI: P 13353/

MUSIL, A.: *Hora Boží*. Praha, 1938. /SI: P 12793/

MUSIL, A.: *Plukovník Lawrence ve skutečnosti a legendě*. Praha, 1935. /SI: P 08488/

MUSIL, A.: *Rodina v poušti*. Praha, 1933. /SI: P 05815/

MUSIL, A.: *Sliby v poušti*. Praha, 1937. /SI: P 10856/

MUSIL, A.: *U válečného hrdiny*. Praha, 1938. /SI: P 11752/

MUSIL, A.: *Ve městě zbožného krále*. Praha, 1936. /SI: P 10573/

MUSIL, A.: *V sídle Heroda krále*. Praha, 1933. /SI: P 06170/

MUSIL, A.: *V tajemném Hedžázu*. Praha, 1938. /SI: P 12004/

MUSIL, A.: *Ve svaté zemi před 1938 lety*. Praha, 1938. /SI: P 13382/

MUSIL, A.: *Velikonoce v poušti*. Praha, 1937. /SI: P 10972/

MUSIL, A.: *Vzpomínka na Arábii*. Praha, 1938. /SI: P 13268/

MUSIL, A.: *Za štěstím do pouště*. Praha, 1938. /SI: P 13678/

Archivní fond Vyškovského muzea

č. inv.: H18.311

č. inv.: H18.312

č. inv.: H18.313

č. inv.: H 19.536/1 č.: 42

č. inv.: H 19.536/4 č.: 07

č. inv.: H 19.536/5 č.: 92

č. inv.: H 19.536/5 č.: 96

Prameny sekundární

- ASHKENAZI, T.: The 'Anizah Tribes. In.: *Southwestern Journal of Anthropology*. Vol. 4, No. 2, The University of Chicago Press, 1948.
- BOUČEK, J.: *Saúdská Arábie. Stručná historie států*. Libri, Praha, 2005.
- COOK, M.: *Muhammad*. Oxford University Press, Oxford, 1996.
- GOMBÁR, E.: *Kmeny a klany v arabské politice*. Karolinum, Praha, 2004.
- GOMBÁR, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Karolinum, Praha, 1999.
- HOURANI, A.: *A History of the Arab Peoples*. Faber and Faber Limited, London, 2013.
- HRBEK, I.: *Korán*. Odeon, Praha, 1972.
- ISHÁK, I.: *Muhammad, život Alláhova proroka*. Leda, Praha, 2009.
- KLOBAS, O.: *Alois Musil zvaný Músa ar Rueili. Život a dílo českého kněze, cestovatele a badatele, náčelníka beduinů, řádného profesora olomoucké, vídeňské a Karlovy univerzity, papežského preláta, polního maršálka etc.* Akademické nakladatelství CERM, s. r. o., Brno, 2003.
- KOLDEWEY, R.: *The Excavations at Babylon*. Macmillan and Co., Limited, London, 1914.
- LAWRENCE, T. E.: *Seven Pillars of Wisdom*. Wordsworth Editions Limited, Ware – Hertfordshire, 1997.
- LANCASTER, W.: *The Rwala Bedouin Today*. Waveland Press, Inc., Illinois, 1997.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Strukturální antropologie*. Argo, Praha, 2006.
- LEWIS, I. M.: *Saints and Somalis. Popular Islam in A Clan-based Society*, The Red Sea Press, Asmara, 1998.
- MARX, E.: The Rwala Bedouin Today by Wiliam Lancaster. In.: *Man*. Vol. 18, No. 1, 1983.
- MENČÍK, F.: *Prof. Dr. Alois Musil. O jeho cestách, spisech a jejich významu*. Promberger, Olomouc, 1908.

- MENDEL, M., OSTŘANSKÝ, B., RATAJ, T.: *Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí*. Academia, Praha, 2007.
- MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. SLON, Praha, 2008.
- RAMADAN, Y.: National of Not? Tal'it al-badan and the Bedouins of Sinai. In: *Alif: Journal of Comparative Poetics*. No. 33, The Desert: Human Geography and Symbolic Economy, American University, Cairo, 2013.
- RASWAN, C. S.: *The Black Tents of Arabia. My Life Amongst the Bedouins*. Taylor & Francis Group, London – New York, 2016 (Reprint).
- RYPKA, J.: *Alois Musil: June 30th, 1868 – June 30th, 1938*. Orientální ústav, Praha, 1938.
- STOKES, J. (ed.): *Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East*. Infobase Publishing, Inc., New York, 2009.
- SWEET, L. E.: Camel Raiding of North Arabian Bedouin: A Mechanism of Ecological Adaptation. In: *American Anthropologist*. New Series, Vol. 67, No. 5, 1965.
- OLIVERIUS, J.: *Moderní literatury arabského Východu*. Karolinum, Praha, 2015.
- PAVLINCOVÁ, H. a kol.: *Slovník – judaismus, křesťanství, islám*. Mladá fronta, Praha, 1994.
- PELINKOVÁ, M (ed.): *Alois Musil fotografie z cest*. Muzeum Vyškovska, Vyškov, 2014.
- ŠAJMOVIČOVÁ, B.: *Odborná a popularizační činnost Aloise Musila, českého arabisty a orientalisty*. Karlova Univerzita, Praha, 2015.
- VESELÝ, R. (ed.): *Alois Musil. Český vědec světového jména*. GLOBE, Praha, 1995.
- WRIGHT, J. K.: Northern Arabia: The Explorations of Alois Musil. In: *Geographical Review*. Vo. 17, No. 2., American Geographical Society, 1927.

Internetové zdroje

ABDALATI, H.: *Zaostřeno na islám*. Viz: <http://www.islamweb.cz/elknihovna/zni/zni.pdf>

(Dostupné na URL: 22. 5. 2018.)

BROWN, J. A. C.: *The Fate of Non-Muslims: Perspectives on Salvation Outside of Islam*.

Yaqeen Institute for Islamic Research, 2018. <https://yaqeeninstitute.org/en/jonathan-brown/the-fate-of-non-muslims-perspectives-on-salvation-outside-of-islam/> (Dostupné na URL: 22. 5. 2018.)

BURTON, F. R.: *The Land of Midian*. The University of Adelaide Library.

<https://ebooks.adelaide.edu.au/b/burton/richard/b97m/complete.html#chapter14> (Dostupné na URL: 1. 6. 2018).

ŠTRÁFELDOVÁ, M.: Arabista světového jména Alois Musil zůstává v Česku téměř

neznámý. Český rozhlas, Praha, 2005. <https://www.radio.cz/cz/rubrika/krajane/arabista-svetoveho-jmena-alois-musil-zustava-v-cesku-temer-neznamy-1> (Dostupné na URL: 22. 5. 2018.)

NÁJEMNÍK, V.: Sykes-Picotova dohoda: Plánování nového sudu prachu. Český rozhlas, Praha, 2016. https://www.rozhlas.cz/pred100lety/pribehy/_zprava/sykespicotova-dohoda-planovani-noveho-sudu-prachu--1618302 (Dostupné na URL: 22. 5. 2018.)

<http://www.aloismusil.cz/> (Dostupné na URL: 20. 5. 2018.)

<https://www.jstor.org/> (Dostupné na URL: 20. 5. 2018.)

<https://www.smithsonianmag.com/history/edward-curtis-epic-project-to-photograph-native-americans-162523282/> (Dostupné na URL: 20. 5. 2018.)

<https://www.mzv.cz/amman/en/index.html> (Dostupné na URL: 20. 5. 2018.)

8. Příloha

Profesor Alois Musil pro Československý rozhlas (30. 10. 1938)¹⁸¹

Vzpomínka na Arabii

Od Rudého moře jsme putovali na východ a dospěli k večeru prvního dne k úpatí mohutného horstva, směřujícího k jihu a vystupujícího výše než 3000 m. S velikým nebezpečím a ještě větším utrpením jsme se dostali na jeho východní svah a zastavili se v oase Tebúk. Je zakázána křesťanům, poněvadž ji posvětil svým pobytem prorok Muhammad. Kdo je prorok Muhammad? Než odpovíme, podíváme se na prostředí, ve kterém vyrostl.

V Arabii lze rozdělit rok na období suché a deštivé. Deštivé trvá od října do dubna. V suchém od května do září obyčejně nekápne, avšak i za deštivého období tu a tam jen málo sprchne, v jiném kraji jsou kratší nebo delší přeháňky. Jen jednou za čtyři za pět let spadne v témže kraji tolik vody, že vykvetou a uzrají jednoleté i vytrvalé byliny a poskytnou vydatné pastvy. Je patrné, že se v Arabii nemůže člověk usadit, kde by chtěl a že tam není polí a luk, přinášejících užitek každého léta. Toliko v kotlinách (do kterých stéká dešťová voda zdaleka široka) si může člověk zajistit potravu na celý rok a může se tam usadit. Voda valící se po vydatných deštích vyschlými řečišti vymílá půdu, ukládá nános v kotlině, proniká jím na skalnatý spodek a plní rybníky a močály. Vlaha chráněná vysokou vrstvou naplaveniny se udržuje a živí datlové palmy, pomeranče, smokvoně, marhaníky, rozličné zeleniny, mnohdy též obilí. Člověk si vystaví kamenný dům a založí se svými druhy osadu neboli oasu. Takových oas je málo a život v nich není snadný.

Mezi jednotlivými oasami se prostírají širé kraje, v nichž není ani políčka, ani zahrady a tudíž ani domku. Kde jsou studnice hojnější, pasou ovčáci kozy a ovce. Kde je studnic málo, kočují chovatelé velbloudů, kterým se říká ve vnitřní poušti beduové. Obojí bydlí pod stany, utkanými z černé kozí srsti, jež přenášejí z kraje do kraje podle toho, kde napršelo.

Všichni obyvatelé Arabie, usedlíci i kočovníci, věří v Alláha, jak říkají jedinému Bohu. Neradi o něm hovoří. Dalo mně hodně práce, abych vyzvěděl, jak si Boha představují, jak Ho uctívají a co od Něho očekávají. Mnoho mně nepověděli ani moji nejlepší přátelé, a i na nich jsem vyzvídal toliko za vhodných okolností.

¹⁸¹ Přepis celé přednášky profesora Aloise Musila je publikována v této diplomové práci s laskavým souhlasem Českého rozhlasu v Praze. SI: P 13268, archiv Českého rozhlasu, Praha.

Jedenkrát jsme se obdivovali v pískové poušti Nefúd překrásnému východu slunce. Bylo po dešti. Narůžovělý písek se leskl jako by byl uměle urovnán. Keře svítily mladičkou zelení. Modroučká obloha byla čistě umyta, ptáčci zpívali a mladé slunce nás něžně objímalo teninkými paprsky. Bylo mi jako v chrámě, ve kterém hlaholilo ze srdcí zbožného lidu „*Bože, chválíme Tebe...*“ Můj druh Názal cítil asi podobně, neboť šeptal: „*Alláhu akbar, velký jsi, Bože; Alláhu akbar, velký jsi, Bože.*“

Chtěje využití jeho nálady, ptal jsem se ho rovněž šeptem: „*Odkud víš, že je Bůh?*“
Mlčel. „*V dobrém se tě ptám, Názale, odkud víš, že je Alláh? Viděl jsi Ho?*“

„*Mlč, Múso.*“

„*Proč bych mlčel? Právě jsi volal: Velký jsi, Bože. Z toho soudím, že věříš, že Bůh je. Nemůžeš mně povědět, proč v Něho věříš?*“ Podivně se na mě podíval, zavzdychl a pobídl svou velbloudici k rychlejšímu kroku. Po nějaké chvíli ji zarazil a ukazuje hůlečkou před ni, ptal se zvučným hlasem: „*Co vidíš, Múso, v písku přede mnou?*“

„*Stopy.*“

„*Čí stopy?*“

Prohlédnuv si čerstvé stopy lépe odpověděl jsem: „*Stopy pštrosa.*“

„*Viděl jsi kdy pštrosa v tomto Nefúdu?*“

„*Neviděl.*“

„*Odkud víš, že je v něm pštros?*“

„*Tyto čerstvé stopy mně to povídají.*“

„*Div divoucí! Tyto stopy, které tu včera nebyly a které nejbližší vítr zahladí, ti povídají, že je v tomto Nefúdu pštros a stopy Alláhovy ti nepovídají, že je na tomto světě jediný Bůh?*“

„*Kde jsou stopy Alláhovy?*“

„*Ty, Múso, se ptáš mne, Názela, kde že jsou stopy boží? Pohled' vpravo, pohled' vlevo, podívej se vpřed, ohlédni se vzad, pozoruj stopy boží a netrap mne otázkami, odkud vím, že Bůh je.*“

Služba boží se vytváří jinak u kočovníků, jinak u usedlíků. Kočovníci nemají ani posvátných míst, ani obrazů, ani kněží, ba ani bohoslužebných obřadů. Náboženstvím se velice podobají biblickým patriarchům.

Jednou hovoře se svým bratrem Núrim, knížetem Rualů, jsem se ho ptal: „*Jak to, Núri, že nemáte míst, posvěcených službě Alláhově?*“

„*Vždyť je, Múso, mítí nemůžeme. Pravidelně teprve po pěti letech táboříme v témže kraji. Co bychom měli z posvátného místa nebo chrámu vybudovaného v takovém kraji? Za naší nepřítomnosti by mohl být nepříteli pobořen a zneuctěn. Což není Alláh přítomen na každém místě? Doprovází nás na nájezdech a válečných výpravách daleko a daleko a v cizích územích se k němu modlíme a v cizích končinách mu sloužíme bez posvátného místa, bez chrámu.*“

„*Nemáte obraz nebo nějaký předmět, který by vám Boha znázorňoval?*“

„*Sám jsi mi, Múso, řekl, že věříš, že Bůh je duch. Kdo by znázorňoval ducha? Proč bychom vybírali jediný předmět, aby nám připomněl Boha, stvořitele všech předmětů? Proč bychom (při stěhování) nepotřebným předmětem nebo obrazem zatěžovali velbloudy a vydávali se v nebezpečí, že bude uloupen a potupen?*“

„*Nemáte prostředníků mezi sebou a Bohem?*“

„*Bůh je můj otec, já jsem jeho syn. Je potřebí prostředníka mezi otcem a synem?*“

„*Vaši předkové nebo vynikající členové vašeho rodu nejsou vašimi přímluvčími u Boha? Neuctíváte je jako svaté? Neputujete k jejich hrobům?*“

„*Kde jsou hroby našich předků? Pochováváme své příbuzné, tak, kde zemrou a poněvadž se tam vracíme mnohdy po letech, nebudujeme jim náhrobky, které by mohly býti za naší nepřítomnosti objeveny a naši mrtví vyhozeni. Svých předků, kteří se zasloužili o kmen, si vážíme. Chováme je ve věčné paměti, oslavujeme jejich činy básněmi, klademe je za vzor svým dětem, ale nemáme je za světce; vždyť byli lidé jako my. Nač se mne, Múso, doptáváš, najdeš v oasách u usedlíků. Obyvatelé osad vyhrazují určité místo službě boží. Uzavřou je zídkou, aby nebylo znečištěno, a opatří je střechou, aby bylo uchráněno od deště a horka. To je jejich modlitebna, jejich chrám. Ně kterému členu osady svěřují dozor. Čistí a opravuje modlitebnu, svolává sousedy ke službě boží a učí dítky předepsaným modlitbám. Osadníci mají společné pohřebiště a zřizují na něm lepší náhrobek onomu členu, který se za života zvláště vyznamenal. Navštěvují jeho hrob a ve význačné dny, anebo když potřeba naléhá, přinášívá na něm správce*

modlitebny ovci nebo velblouda v oběť. Obětní krev bud' vyteče na náhrobek, nebo jí potřou kamennou desku postavenou u hrobu, kdežto maso uvaří a snědí. Správce modlitebny, který obětní zvíře zařezal, dostane kůži a kus masa. Stává se prostředníkem mezi osadníky a Bohem a bývá za svou službu odměňován.“

„Vy nepřinášíte oběti?“

„Přinášíme, avšak velmi zřídka. Obětníkem bývá otec nebo náčelník, avšak na jeho rozkaz může obětovati též jiný muž. Zvláštních obětníků nemáme.“

„Proč přinášívají usedlíci oběti na hrobě vynikajícího příbuzného?“

„Aby ho uctili a za přímlovu u Boha poprosili. Považují zesnulého za hosta a zabíjejí pro něho zvíře, jako kdyby je živý navštívil. Hledí si ho nakloniti, aby jim vyžádal od Alláha, čeho právě potřebují. Dávají se pod jeho ochranu, vyhlásují ho ochráncem celé osady a vykládají si, jaké zázraky se svolením Alláhovým pro ně vykonal. Některé osady mají několik takových patronů a slouží jim ochotněji nežli samému Bohu. Patroni, ochránci zastíňují Alláha.“

Tolik kníže Núri.

Dnešní náboženský stav Arabie se hrubě neliší od minulého. Jindy jako nyní věřili všichni obyvatelé v jediného Boha. Kočovníci, zvláště chovatelé velbloudů nebo beduové, po většině neměli ani chrámů, ani obrazů, ani patronů, ani kněží, ba ani přesně stanovených bohoslužebných obřadů. Usedlíci měli chrámy, patrony a kněze, kteří řídili bohoslužbu. V chrámech byly obrazy nebo předměty připomínající jednak rozličné vlastnosti boží, jednak uctívané patrony nebo modly, přinesené z ciziny. Zvláště v obchodních střediskách bylo mnoho takových obrazů a model. Pořizovali je cizí obchodníci, kteří se tam usadili.

Na nádvoří chrámu obchodního města Mekky stál domek, podobný kostce, pročež se mu říkalo kaaba. V jeho zdi byl upevněn posvátný kámen a uvnitř stály a visely četné sošky, jakož i obraz Panny Marie s děťátkem. Byli v Mekce a jiných oasách usazení křesťané a židé nejen cizího původu, nýbrž i domorodci, kteří přijali židovské nebo křesťanské náboženství.

S cizími patrony a božstvy se dostávaly do obchodních měst též cizí obřady. Prvotní jednoduché náboženství jediného Boha mizelo. A přece trvalo vědomí, že je Alláh, jediný živý Bůh, mocnější než všichni patroni a bozi dohromady.

Usedlíci byli a jsou odkázáni na dobrou vůli kočovníků, zvláště beduů. Bez souhlasu velkého náčelníka beduů, tábořících v okolí oasy, nesmějí usedlíci pásti stáda za zahradami, nesmějí chodit za obchodem do táborů a nesmějí vyvážeti a dovážeti zboží z přístavů nebo sousedních států. Nechtějí-li ztratit majetek a výdělek, jsou povinni odváděti ročně poplatky knížeti beduů a zajistiti si jeho ochranu. Četní patroni usedlíků podléhali a podléhají jedinému Bohu kočovníků. Jaký div, že se často a často ozývaly v Arabii hlasy, aby se usedlíci vrátili k prosté službě jediného Boha.